

Prof. Dr. Mehtap ERDOĞAN TAŞ

Sivas Cumhuriyet Üniversitesi
Edebiyat Fakültesi
Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü
Sivas/TÜRKİYE
merdogan@cumhuriyet.edu.tr
ORCID

**VAHDÎ İBRÂHİM EFENDİ'NİN
TERCEME-İ HİLYE-İ ŞERİF ADLI
MENSUR ESERİ**

VAHDÎ İBRAHİM EFENDİ'S PROSE
WORK CALLED TERCEME-İ
HİLYE-İ ŞERİF

Makale Türü: Araştırma Makalesi
Yükleme Tarihi: 19.02.2024
Kabul Tarihi: 17.04.2024
Yayımlanma Tarihi: 30.04.2024

Article Information: Research Article
Received Date: 19.02.2024
Accepted Date: 17.04.2024
Date Published: 30.04.2024

İntihal / Plagiarism

Bu makale **turnitin** programında taranmıştır.
This article was checked by **turnitin**.

Atıf/Citation

Erdoğan Taş, Mehtap, "Vahdî İbrâhîm Efendi'nin Terceme-i Hilye-i Şerîf Adlı Mensur Eseri", *Hikmet-Akademik Edebiyat Dergisi [Journal of Academic Literature]*, Yıl 10, Sayı 20, Bahar 2024, s. 1-28.

Erdoğan Taş, Mehtap, "Vahdi İbrahim Efendi's Prose Work Called Terceme-i Hilye-i Şerif", *Hikmet-Journal of Academic Literature*, Year 10, Volume 20, Spring 2024, p. 1-28.

10.28981/hikmet.1439502

Prof. Dr. Mehtap ERDOĞAN TAŞ

VAHDİ İBRÂHİM EFENDİ'NİN TERCEME-İ HİLYE-İ ŞERİF ADLI MENSUR ESERİ

VAHDİ İBRAHİM EFENDİ'S PROSE WORK CALLED TERCEME-İ HİLYE-İ ŞERİF

ÖZ

Vahdî İbrâhîm Efendi (öl.1126/1714) çok sayıda eseri olan bir Arap dili ve edebiyatı âlimi, muhaddis ve kadıdır. Aynı zamanda kendi eserlerinin birçoğunu istinsah eden meşhur bir hattattır. Bilinen yirmi beş kadar eserinden dördü hilye ve şemâil türündedir. Bunlardan üçü Arapça, biri Türkçedir. Bu çalışmada Vahdî İbrâhîm Efendi'nin Terceme-i Hilye-i Şerîf adlı Türkçe mensur hilyesi ele alınmış ve eser; şekil, muhteva, istinsah tarihi, nüshaları ve kaynakları bakımından ayrı ayrı değerlendirilmiştir. Çalışmanın sonunda on bir nüshası bulunan eserin 1104/1692-93 yılında istinsah edilen müellif hattı nüshasına göre hazırlanmış transkripsiyonlu metni eklenmiştir. Vahdî İbrâhîm Efendi'nin mensur hilyesi, diğer mensur hilyelerle karşılaştırılarak edebî bir tür olarak mensur hilyelerin genel özellikleri belirlenmeye çalışılmıştır. Ayrıca klasik Türk edebiyatı tercüme geleneğini konu edinen diğer çalışmalara katkı sunulması amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Vahdî İbrâhîm, Mensur Hilye, Tercüme, Hz. Muhammed, 17. Yüzyıl.

ABSTRACT

Vahdi İbrahim Efendi (d. 1126/1714) was a scholar who had many works in Arabic language and literature. He studied the words of the Prophet Muhammad. At the same time, he was a judge. He was also a famous calligrapher who copied many of his works himself. Four of her twenty-five known works are hilyes. Three of these works are in Arabic and one is in Turkish. The Turkish work called Terceme-i Hilye-i Şerif of these has been examined here. This prose work has been evaluated in terms of its form, content, date of copying, copies and sources. At the end of our study, the transcribed text of this work is presented, which has been prepared based on the copy written by the author himself among the eleven copies. Additionally, in this study, by comparing Vahdi İbrahim Efendi's hilye with other hilye in prose form, it has been tried to determine the general characteristics of prose hilyes as a literary genre. Moreover, it is aimed to provide material for other studies on the tradition of translation of classical Turkish literature.

Keywords: Vahdi İbrahim, "Hilye" in the Prose Form, Translation, Prophet Muhammad, 17th Century.

Giriş

En büyük ve hızlı gelişimini nazım alanında gösteren ve hatta büyük bir kısmı nazım edebiyatı olan Klasik edebiyatımızda nesrin ikinci planda ve nazım edebiyatının etkisi altında kaldığı, gelişim itibariyle de yavaş bir seyir gösterdiği (Tolasa, 1977, 341) görüşü, bugüne kadar pek çok araştırmacı tarafından dile getirilmiştir. Duygusallığı, akıcılığı, kısalığı dolayısıyla akılda daha kolay kalması vb. özellikleri geçmişin hemen her döneminde şiiri öne çıkarmış; bu bağlamda, derecesi ne olursa olsun, ağırlıklı olarak lirik içerikli olan Divan şiirinde de nazım nesre göre daha etkili bir iletişim aracı olarak öne geçmiş ve estetik beklentinin şiir aracılığıyla karşılanması yoluna gidilmiştir (Mengi, 2017, 43).

Yukarıda bahsedilen bu durum, Türk edebiyatında hilye türü için de geçerlidir. Hz. Muhammed'in fiziksel özelliklerini, yaratılışını ve kısmen bazı güzel huylarını konu edinen, zamanla diğer İslam büyüklerini de içine alacak kadar kapsamı genişleyen, manzum ya da mensur olarak kaleme alınan ayrıca levha olarak da hazırlanabilen hilyeler, 16. yüzyıldan günümüze kadar yazılmaya devam etmiştir. Her ne kadar son örneği, Mustafa Fehmi Gerçekçi'nin 1944'te basılan *Hilye-i Fahr-i Âlem* adlı eseri olarak bilinse de aslında manzum hilyenin son örneği, Seyrî mahlasını kullanan Muhammet Ali Eşmeli tarafından verilmiştir. *Hilye-i Şerife* adını taşıyan ve 2010 yılında basılan bu eser, Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilün kalıbıyla ve mesnevi nazım şekliyle yazılmış olup 1001 beyitten oluşmaktadır. Bu da manzum hilyelere olan ilginin günümüzde bile devam ediyor oluşuna bir örnek olarak gösterilebilir. Bunun yanı sıra yine günümüzde düzenlenen levha hilye sergileri, bu ilginin başka bir tezahürü olarak görünmektedir.

Türk edebiyatında kaleme alınan hilyeler sayı bakımından değerlendirildiğinde, bugüne kadar 40'tan fazla manzum hilye kaleme alınmış olmasına rağmen mensur hilyelerin sayısının manzum hilye sayısının yarısı kadar bile olmadığı fark edilir. Üstelik Hâkânî, Cevrî, Neşâtî, Güftî ve Nahîfî gibi şairlerin manzum hilyeleri hemen herkes tarafından bilinirken mensur hilyelerin neredeyse hiçbiri meşhur olmamıştır. Hilye ile kastedilen her zaman manzum ya da levha hilyeler olmuştur. Hâl böyleyken hilyeler üzerine yapılan akademik çalışmalar da manzum hilyeler etrafında gelişmiştir. Değişik zamanlarda bazı manzum hilyeler üzerine yapılan münferit çalışmalar bulunmakla birlikte, tespit edilen bütün manzum hilye metinleri 2013 yılında Mehtap Erdoğan tarafından toplu olarak yayımlanmıştır. Mensur hilye metinleri üzerine hazırlanan çalışmalar ise son yedi yılda hız kazanmıştır. Hoca Sa'deddîn Efendi'nin mensur hilyesi 2018, Kâdî Şâmî'nin mensur hilyesi 2018, Abdülmecîd-i Sivâsî'nin mensur hilyesi 2019, Akkirmânî Muhammed b. Mustafâ'nın mensur hilyesi 2021¹, Sa'dî'nin mensur hilyesi 2023 yılında Mehtap Erdoğan Taş tarafından yayımlanmıştır. Mustafâ Safî Efendi'nin mensur hilyesi

¹ Akkirmânî Muhammed b. Mustafâ'nın mensur hilyesi, 2016 yılında Zehra Gözütok Tamdoğan tarafından Halil b. Ali El-Kırmî adına ve 2018 yılında Mustafa Uğurlu Arslan tarafından Diyarbakırlı Şa'bân Kâmi'ye atfedilerek iki kere daha yayımlanmıştır (Erdoğan Taş, 2022, 169-170).

2021 yılında Ömer Gök tarafından, Vahdî İbrâhîm Efendi'nin mensur hilyesi ise 2021 yılında Zehra Gözütok Tamdoğan tarafından makale olarak hazırlanmıştır.

Yukarıda belirtildiği gibi mensur hilyelerin sayısı manzum hilyelere nazaran oldukça azdır. Kesin olmamakla birlikte on beş civarında mensur hilyenin olduğu söylenebilir. 16. yüzyılda Hoca Sa'deddîn Efendi (öl. 943-44/1537), 17. yüzyılda Mustafâ Safî (öl.1025/1616), Abdülmecîd-i Sivâsî (öl. 1049/1639), Sa'dî (öl. ?/hilyesinin istinsah tarihi 1078/1667), Kâdî Şâmî (öl. ?/hilyesinin istinsah tarihi 1098/1686-87), Vahdî İbrâhîm Efendi (öl. 1126/1714/ hilyesinin istinsah tarihi 1692-93), 18. yüzyılda Ahmed b. Receb el-İstanbulî (öl. 1139/1727), Şeyh Emîr Tarikatçı (öl.1143/1731), Akkirmânî b. Muhammed Mustafâ (öl. 1174/1760), 19. yüzyılda Debrelî Vildân Fâik (öl.1343/1925) mensur hilye müellifleri olarak dikkat çeken isimlerdir. Kimliğini tespit edemediğimiz Ali Molla'ya ait mensur hilyede yalnızca hilyelerin koruyucu özelliklerinden bahsedilmektedir. Erzurumî Mehmed Hanefî Efendi ile Mantikî Mustafa Efendi (öl. 1244/1828)'nin mensur hilyelerinin nüshalarına henüz rastlanmamıştır. Abdülahad Nûrî'nin *Hilye-i Şerîfe-i Nebeviyye*'sinin kataloglarda rastladığımız nüshalarına şimdilik ulaşamadığımız için gerçekten böyle bir eserin var olup olmadığı ya da eserin müellifi hususunda net bir şey söylemek mümkün görünmüyor. Abdülahad Nûrî adını taşıyan iki müellif vardır ve bu müellifler hakkında bilgi veren kaynaklarda (Akkaya, 2003&Yakupoğlu, 2007) bu adda bir esere rastlanmaz. Dursunzâde Abdülbâkî Efendi (öl. 1015/1607)'nin bazı kaynaklarda (Uzun, 1998, 46&Karataş, 2013, 123-124&Erdoğan Taş, 2018a, 22&Erdoğan Taş 2018b, 174&Erdoğan Taş, 2022, 169&Erdoğan Taş, 2023, 2349) *Hilyetü'l-enbiyâ ve Hilye-i Çehâryâr-i Güzîn* adıyla anılan eseri, ağırlıklı olarak peygamber kıssalarını konu edinmesinden dolayı mensur hilye değil, kısas-ı enbiyâ olarak değerlendirilmelidir. Ancak eser içinde bazı peygamberlerin hilyelerinden bahsediliyor olması da göz ardı edilmemelidir.

Yukarıda sayılanların dışında basılan mensur şemailler ve hilyeler de bulunmaktadır. Eyüp Sabri b. Cemîl'in 1325/1907'de Üsküp'te basılan *Mûlahhas Şemâ'il-i Hz. Muhammed*'i; Nazmi Türe'nin 1948'de İstanbul'da basılan *Hilye-i Şerîfe ve Şemâ'il-i Muhammediyye Hazret-i Muhammed Aleyhisselâmın Vasfı Şerîfeleri ve Şemâ'il-i Mübârekeleri*; Mehmet Ergüneş'in 1959'da basılan *Hilye-i Şerîf-i Muhammediyye*'si bunlara örnek olarak verilebilir.

Yukarıda da bahsedildiği gibi yakın zamana kadar üzerine hiçbir akademik çalışmanın yapılmadığı mensur hilye metinlerinin tamamının tespit edilmesi ve ortaya konulması hem mensur hilye türünün genel özelliklerinin tespit edilmesine hem de nesirle ilgili var olduğu bilinen bazı sorunların çözülmesine katkı sağlayacaktır. Atabey Kılıç, bu konuda nesir tarzının sade, orta ya da süslü olarak adlandırılması hususunu ele aldığı bir makalesinde bu isimlendirmelerden en azından klasik metinler sağlam bir şekilde neşredilene kadar kaçınmak gerektiğini ifade eder. Fetâvâ metinlerinin pek çok mensur eser gibi hâlâ yayımlanmadığını, tarih metinlerinin tamamının ilmî usullere göre çıkarılması gerektiğini, aslına bakılırsa mensur eserlerin hangi başlıkları varsa hepsinin sorun olarak karşımızda durduğunu, ancak sağlam ve sıhhatli metinlerin ortaya çıkmasıyla mensur eserlerin üslup bakımından tasnifinin yapılabileceğini söyler (2016, 77). Mensur hilye metinlerinin tamamının yayımlanması bu bakımdan önem taşımaktadır.

Esere tercüme oluşu bakımından yaklaşıldığında, hepsi birer tercüme olan mensur hilyelerin literatürde kendisine pek de yer bulamadığı görülür. Örneğin, Nurgül Sucu'nun 2006 yılında yayımlanan *Eski Türk Edebiyatında Tercüme Geleneği* adlı kapsamlı makalesinde manzum ya da mensur hilye tercümelemelerine yer verilmemiştir. 2011 yılında Sadık Yazar tarafından yine oldukça kapsamlı bir şekilde hazırlanan *Anadolu Sahası Klasik Türk Edebiyatında Tercüme ve Şerh Geleneği* adlı doktora tezinde yalnızca manzum hilyeler, tercüme oluşları yönüyle ele alınmış; tercüme mensur hilyelerden bahsedilmemiştir. Çünkü bu çalışmaların yapıldığı tarihlerde tek bir mensur hilye metni bile yayımlanmamıştı. Bu bakımdan mensur hilyeler üzerine yapılacak olan çalışmalar, klasik Türk edebiyatı tercüme geleneğini konu edinen diğer çalışmalara katkı sunacaktır.

Yukarıda bahsedilen amaçlar doğrultusunda hazırlanan bu çalışmada, yukarıda adı geçen Vahdî İbrâhîm Efendi'nin *Terceme-i Hilye-i Şerif* adlı mensur hilyesi ele alınmıştır. Bu mensur hilye, transkripsiyonlu metnini yazıp tamamladığımız bir dönemde, 2021 yılında Zehra Gözütok Tamdoğan tarafından transkripsiyonsuz olarak yayımlanmıştır. Zehra Gözütok Tamdoğan tarafından hazırlanan bu çalışmada dört nüsha karşılaştırılarak edisyon kritik yapılmıştır. Kullanılan bu nüshalardan biri her ne kadar müellif hattı nüshaya yakın olsa da biri su lekeli, ikisi ise yer yer eserin kısaltıldığı eksik nüshalardır. Dolayısıyla bu nüshaların esas metne en yakın metni oluşturma hususunda doğru tercihler olmadığı söylenebilir. Bizim hazırladığımız bu çalışmada ise eserin on bir nüshasından bahsedilmiş ve bunlardan müellif hattı olan nüsha kullanılarak transkripsiyonlu bir metin hazırlanmıştır. Müellif hakkında bilgi verildikten sonra eser; yazılış tarihi, şekil özellikleri, nüshaları, kaynakları ve muhtevası bakımından incelenmiştir. Ayrıca yer yer Zehra Gözütok Tamdoğan'ın eserle ilgili bazı tespitleri değerlendirilmiştir.

1. Eserin Müellifi Vahdî İbrâhîm'in Hayatı ve Eserleri

Asıl adı İbrâhîm, mahlası Vahdî ve Vâhîdî'dir (Karatay, 2008, 444). Hayatının büyük bir kısmını İstanbul'da geçirmesinden dolayı Vahdî-i Rûmî, ferâiz meseleleriyle uğraşmasından dolayı da Farazî nisbesiyle tanınmıştır (Durmuş, 2019, 636). Doğum tarihi bilinmemekle beraber 1662-1669 yılları arasında İstanbul'da bulunan (*Terceme-i Tefsîr-i Tibyân* müellifi Ayıntâbî Mehmed Efendi'den faydalandığını belirtmesinden hareketle 1640'lı yıllarda doğmuş olduğu tahmin edilmektedir (Durmuş, 2019, 639). Babasının adının Mustafa, dedesinin adının ise Tursun oğlu Mehmed olduğu bilinmektedir (Durmuş, 219, 639). İlk eğitimini memleketinde tamamladıktan sonra İstanbul'a giderek zamanın âlimlerinden Abdürrahimzâde Yahyâ Efendi ile Ayıntâbî Mehmed Efendi gibi hocaların derslerine devam etti. İcazet aldıktan sonra İstanbul'da bazı medreselerinde müderris olarak görev yaptı. Halep kadılığında bulundu. 12 Rebülevvel 1126/28 Mart 1714 tarihinde vefat etti ve Eyüp Mezarlığı'na defnedildi (Durmuş, 2019, 636).

Arapça, Farsça ve Türkçe olmak üzere üç dilde şiirleri bulunan Vahdî İbrâhîm Efendi; aynı zamanda meşhur hattatlardandır. İsmail Durmuş, ta'lik hattını hattat Siyâhî Ahmed Efendi'den; sülüs ve nesihî ise hattat ve bestekâr Mehmed Zaîfî Efendi'den meşkettiğini, ayrıca Süleymaniye Kütüphanesi'nde yazma nüshaları bulunan eserlerinin birçoğunun müellif hattını yansıtan örnekler niteliğinde

olduğunu ifade eder (2019, 636). Bunun yanı sıra kendi hattıyla birçok eser istinsah edip bunların bir kısmını Sadrazam Ali Paşa Kütüphanesine bağışlamıştır (Karatay, 2008, 444).

İsmail Durmuş, Vahdî İbrâhîm Efendi'nin belagat, hadis, hilye ve şemaile gibi konularda yazılmış 25 eserinden bahseder (2019, 636-637). Vahdî İbrâhîm Efendi'nin adında hilye ya da şemaile kavramları geçen eserleri şunlardır:

Tevşihu't-takvîm fî (şerhi) hilyeti'r-Resûli'l-kerîm, Kâdî İyâz'ın *Şifâ* adlı kitabında yer alan Hz. Peygamber'in hilyesine dair bilgilerin bulunduğu hadis rivâyetlerinin şerhidir (Hasanov, 2023, 31). Arapçadır.

Muhtasarı Hilyeti'r-Resûl, Şifâ-i Şerîf'in ikinci babının muhtasarıdır (Yavuz, 2018, 64). Arapçadır. Mehmet Yavuz'un "Peygamberin hilyesi hakkında risale" adıyla bahsettiği 7 numaralı eser (2018, 63) aslında *Muhtasarı Hilyeti'r-Resûl* adlı eserdir.

Nüzhetu's-şemâ'il ve zübdetü'd-delâ'il, Tirmizî'nin *Şemâ'il*'inden ve şerhlerinden seçmeler içermektedir (Hasanov, 2023, 27). Arapçadır.

Vahdî İbrâhîm Efendi'nin hilye adı taşıyan bir diğer eseri ise *Tuhfetü'l-elbâb fî hilyeti'l-enbiyâ'i ve'l-ashâb*'dir. Adından hareketle bu eserin ashabı ve diğer peygamberleri konu edinen bir hilye olduğu düşünülebilir. Ancak Mehmet Yavuz, bu eserin İbnü'l-Cezerî (ö. 883/1429)'nin *el-Hısnü'l-hasîn min kelâmi Seyyidi'l-murselin* adlı eserinden alınan seçkilerden oluştuğunu, *el-Hısnü'l-hasîn*'in ise dua ve zikrin fazileti, temel hadis kaynaklarından derlenen rivayetlerle hadislerde geçen dua ve zikirler, zikrin âdâbı, icâbet vakitleri ve yerleri, esmâ-i husnâ, bazı sure ve ayetlerin faziletine dair bir eser olduğunu ifade eder (2018, 63). Bu durumda Arapça bir eser olan *Tuhfetü'l-elbâb fî hilyeti'l-enbiyâ'i ve'l-ashâb*'i hilye türünde bir eser olarak değerlendirmek yanlış olacaktır.

Terce-me-i Hilye-i Şerîf ise Vahdî İbrâhîm Efendi'nin Türkçe kaleme alınmış tek mensur hilyesidir. Eser hakkında aşağıda ayrıntılı bilgiler yer almaktadır.

Mehmet Yavuz, bunlara ilaveten Hz. Peygamber'in yalnızca peygamberlik mührünün ele alındığı bir risalesinin bulunduğunu söyler (2018, 63).

Vahdî İbrâhîm Efendi dışında Türk edebiyatında birden fazla hilye yazan diğer isimlere değinilecek olursa öncelikle Şeyhülislâm Hoca Sa'eddîn Efendi'nin oğlu Mehmed Es'ad Efendi (öl. 1034/1625)'den bahsetmek gerekir. Mehmed Es'ad Efendi biri Hz. Muhammed'i, diğeri dört halifeyi konu edinen Türkçe iki manzum hilye yazmıştır. Bunlardan birincisi *Gülistân-ı Şemâil*, ikincisi *Çâr-Bâğ* adını taşır ve bu eserler oldukça hacimlidir. İki hilye kaleme alan diğer bir isim ise Nahîfî (öl. 1738)'dir. Nahîfî, *Hilyetü'l-Envâr* adlı Hz. Muhammed hilyesini kaleme almış, ayrıca 788 beyitlik *Hicretnâme*'sinin 156 beytini de yine Hz. Muhammed'in hilyesine ayırmıştır. Yani biri müstakil, diğeri müstakil olmayan iki manzum hilye sahibidir.

2. Eserin Nüshaları

Terce-me-i Hilye-i Şerîf'in nüshaları hakkında bilgi veren İsmail Durmuş, eserin üç nüshasından (Süleymaniye Kütüphanesi, Şehid Ali Paşa, 506/5; Şazeli

Tekkesi, 157/15; Aşir Efendi, 59/2) bahseder (2019, 637). Zehra Gözütok Tamdoğan ise eserin dört nüshası (Süleymaniye Kütüphanesi, Hasan Hüsnü Paşa, 211/15, Aşir Efendi, 59/2; Aşir Efendi, 448/7; Aşir Efendi, 450/3) olduğunu ifade eder (2021, 353, 360-361). Ancak aynı makalenin bir başka bölümünde eserin metnini hazırlarken Süleymaniye Kütüphanesi, Hasan Hüsnü Paşa, 211/15 künyeli nüshayı kullandığını söyleyerek eserin diğer nüshalarını sıralar ve yukarıdaki dört nüshaya Süleymaniye Kütüphanesi, Şehid Ali Paşa, 506/5 ve Şazeli Tekkesi, 157/15 nüshalarını da ekler (2021, 362). Böylece eserin toplam altı nüshasından bahsetmiş olur. Mehmet Yavuz ise Vahdî İbrâhîm Efendi'nin farklı alanlarda eserler kaleme aldığını söyleyerek onun 28 eserini sıralar (2018, 62-65). Bunlardan 10, 13 ve 14 numaralı eserler birbirinden farklı eserler olmayıp Vahdî İbrâhîm Efendi'nin çalışmamıza konu olan Türkçe hilyesidir. Mehmet Yavuz, eserin toplam yedi nüshasından bahseder (2018, 63). Bunlardan Süleymaniye Kütüphanesi, Esad Efendi, 3549 ile Millet Kütüphanesi, AE Arabi, 348/2 numaralı nüshalar Vahdî İbrâhîm Efendi ile ilgili adı geçen diğer çalışmalarda yer almaz. Aya Hasanov, eserin Medine Arif Hikmet Kütüphanesi, Â, 7512 numaralı bir nüshasının daha olduğunu söyler (2023, 27).

Eserin yukarıda adı geçen birçok nüshasından haberdar olmakla birlikte Laleli, 496/2 ve Mısır Millî Kütüphanesi, 192 Mecâmi' Tal'at, 775 nüshalar tarafımızca tespit edilmiş ve eserin toplam nüsha sayısı şimdilik on bir olarak belirlenmiştir.

Terceme-i Hilye-i Şerîf'in nüshaları ve bu nüshaların bazı özellikleri şöyledir:

a. Süleymaniye Kütüphanesi, Şehid Ali Paşa, 506/5, 89b-96b.

Tercemetü'l-Hilyetü's-Şerîfe adıyla kayıtlıdır. Yazı türü taliktir. İlgili kütüphane kaydında müellif hattı olduğu ve 1104/1692-93 tarihinde istinsah edildiği bilgisi bulunmaktadır. İsmail Durmuş, Vahdî İbrâhîm Efendi'nin diğer eserlerinin müellif hattı nüshalarının da yine Süleymaniye Kütüphanesi, Şehid Ali Paşa Bölümünde bulunduğunu söyler (2019, 636).

b. Süleymaniye Kütüphanesi, Şazeli Tekkesi, 157/15, 178a-198b.

İlgili kütüphanede *Terceme-i Hilye-i Nebî* adıyla kayıtlı olsa da eserin başlığı *Risâle-i Hilyetü'n-Nebîyyi sallallahu aleyhi ve sellem* şeklindedir. Eserin Arapça olduğu bilgisi yanlıştır. Yazı türü nesihdir. Müellif hattı olduğu ifade edilen Şehid Ali Paşa, 506/5 nüshasıyla arasında küçük farklılıklar bulunmaktadır.

c. Süleymaniye Kütüphanesi, Hasan Hüsnü Paşa, 211/15, 99b-112b.

Tercüme-i Hilye-i Şerîf adıyla kaydedilmiştir. Yazı türü nesihdir. Bu nüsha da müellif hattı olduğu ifade edilen Şehid Ali Paşa, 506/5 nüshasına oldukça yakındır.

d. Süleymaniye Kütüphanesi, Laleli, 496/2, 46b-64b.

Terceme-i Şemâil-i Şerîf min Tarîk-i Kadı İyâz adıyla kaydedilmiştir. Yazı türü taliktir. Çoğu yerde cümleler kısaltılmıştır. Eserde yer alan uzun tamlamalar genellikle çıkartılmış, sade bir dille yazılan bölümler korunmuştur. Bundan dolayı, bu nüsha, eserin orijinal hâlini yansıtmamaktadır.

e. Süleymaniye Kütüphanesi, Aşir Efendi, 59/2, 34b-48a.

İlgili kütüphanede *Şerhu 'ş-Şemâil* adıyla kayıtlıdır. Ancak eserin başlığı *Terceme-i Hilye-i Hayrû 'l-Enâm Resûl-i Ekrem Aleyhi 's-Selâm* şeklindedir. İstinsah tarihi olarak 1113/1701-1702 yılı kaydedilmiştir. Eserin Arapça olduğu bilgisi yanlıştır. Yazı türü taliktir. Laleli, 496/2 nüshasında olduğu gibi bu nüshada da eserde yer alan uzun tamlamalar çıkarılmıştır.

f. Süleymaniye Kütüphanesi, Aşir Efendi, 448/7, 80b-88a.

Terceme-i Hilye-i Şerîf adıyla kaydedilmiştir. Yazı türü taliktir. Laleli, 496/2 ve Aşir Efendi, 59/2 nüshasıyla benzerlik göstermektedir.

g. Süleymaniye Kütüphanesi, Aşir Efendi, 450/3, 67b-78b.

El-Hilyetü 'ş-Şerîfe adıyla kaydedilmiştir. Yazı türü talik olup su lekelidir. Yer yer okunamaz durumdadır.

h. Süleymaniye Kütüphanesi, Esad Efendi, 3549, 58-70.

Tercemetü 'l-Hulyetü 'ş-Şerîfeti 'n-Nebeviye adıyla kaydedilmiştir. 1177/1763-64 yılında istinsah edilmiştir. Yazı türü taliktir.

ı. Millet Kütüphanesi, AE Arabi, 348/2, 46b-52b.

Eser, yanlışlıkla Vahdî'nin Arapça eseri olan *Tuhfetü 'l-Elbâb fî Hilyeti 'l-Enbiyâ 'i ve 'l-Ashâb'ı* olarak kaydedilmiştir. İstinsah tarihi 1121/1709-10'dur. Laleli, 496/2, Aşir Efendi, 59/2 ve Aşir Efendi, 448/7 nüshalarıyla benzerlik göstermektedir.

i. Mısır Millî Kütüphanesi, 192 Mecâmi' Tal'at, 775, 73-82.

Terceme-i Hilye-i Şerîf adıyla ve yanlış olarak İbrâhîm Va'dî adına kayıtlıdır. Yazı türü nesihdir.

j. Medine Arif Hikmet Kütüphanesi, Â, 7512.

“Terceme-i Hilyeti'r-Rasul adıyla kayıtlı olup 22 varaktır.” (Hasanov, 2023, 27).

Zehra Gözütok Tamdoğan, “Özellikle dört nüshayı inceleyip birbirleriyle karşılaştırdığımızda nüshalar arasında fazla fark olmadığı görülmüştür.” (2021, 360) demektedir. Bu makalede kullanılan nüshalar, Süleymaniye Kütüphanesi, Hasan Hüsnü Paşa, 211; Aşir Efendi, 59; 448 ve 450 numaralı nüshalardır. Yukarıda da bahsedildiği gibi Hasan Hüsnü Paşa, 211 numaralı nüsha müellif hattı nüshaya oldukça yakındır. Ancak Aşir Efendi, 450 numaralı nüsha yer yer okunamayacak kadar su lekelidir. Aşir Efendi, 59 ve 448 numaralı nüshalar ise müellif hattı olduğu

belirlenen Şehid Ali Paşa, 506 numaralı nüshadan oldukça farklıdır. Bu nüshaların yer yer asıl nüshanın sadeleştirilmiş hâli olduğu söylenebilir. Eserden alınan birkaç bölümle durumu şöyle izah edebiliriz:

Eflece. Ve dendân-ı nūr-efşânları nev'an seyrekrek ü dâne-dâr ve ziyâde mevzûn u hem-vâr idi ki her biri reşk-efzûd-ı derûn-ı dürr-i şemîn ü gâliye-dâr ve seyl-âbe-dih-i âb-ı dehân-ı rummân-ı âb-dâr idi (Vahdî İbrâhîm Efendi, Şehid Ali Paşa, 506, 90a). Bu bölüm Aşir Efendi 448'de bulunmaktadır. Ancak Aşir Efendi 59'da bu bölüm atlanmıştır.

Müdevvere'l-vechi. Ya'nî mübârek cemâl-i bâ-kemâlleri mânend-i âfîtab-ı 'âlem-tâb ziyâde mevzûn ve degirmi idi (Vahdî İbrâhîm Efendi, Şehid Ali Paşa, 506, 90a). *Müdevvere'l-vechi.* Ya'nî mübârek yüzleri degirmi idi (Vahdî İbrâhîm Efendi, Aşir Efendi, 59, 35b; Vahdî İbrâhîm Efendi, Aşir Efendi, 448, 81a).

Keşşe'l-lîhyeti. Ve dahî ol mübârek lîhye-i latîf ve şağal-ı şerîfleri şıkça ve çokça her hâlde kemâl-i i'tidâlle mu'tedil idi ki hattâ uzunca dahî degül idi (Vahdî İbrâhîm Efendi, Şehid Ali Paşa, 506, 90a). *Keşşe'l-lîhyeti.* Ve dahî ol mübârek şağalları şıkça ve çokça lâkin uzun degül idi (Vahdî İbrâhîm Efendi, Aşir Efendi, 59, 35b; Vahdî İbrâhîm Efendi, Aşir Efendi, 448, 81a).

Yukarıdaki örneklerde görüldüğü gibi Aşir Efendi 59 ile 448'de kayıtlı nüshalar oldukça eksiktir ve edisyon kritik için uygun tercihler değildir.

3. Eserin Adı, Yazılış Tarihi ve Şekil Özellikleri

Müellif tarafından esere verilen bir ad yoktur. Yukarıda eserin nüshalarının anlatıldığı bölümde de görüldüğü üzere daha çok *Terceme-i Hilye-i Şerif* adıyla kaydedilmiştir. Bu çalışma kapsamında da eser, *Terceme-i Hilye-i Şerif* adıyla anılmıştır.

Eserin şimdilik tespit edilen on bir nüshası vardır. Bunlardan Şehid Ali Paşa, 506 numaralı nüsha 1104/1692-93 yılında; Aşir Efendi, 59 numaralı nüsha 1113/1701-1702 yılında; Mısır Millî Kütüphanesi, 775 numaralı nüsha ise 1121/1709-10 yılında istinsah edilmiştir. Diğer nüshaların istinsah tarihi bilinmemektedir. İsmail Durmuş, Süleymaniye Kütüphanesi'nde yazma nüshaları bulunan eserlerinin birçoğunun müellif hattını yansıtan örnekler niteliğinde olduğunu söyler (2019, 636). İsmail Durmuş'un verdiği bilgiye göre diğer eserlerinin müellif hattı nüshaları da yine adı geçen kütüphanenin Şehid Ali Paşa Bölümünde bulunmaktadır (2019, 636). Halit Karatay ise Vahdî İbrâhîm Efendi'nin kendi hattıyla birçok eser intisah ettiğini, hatta bunların bir kısmını Sadrazam Ali Paşa Kütüphanesi'ne bağışladığını ifade eder (2008, 444). İsmail Durmuş ile Halit Karatay'ın verdiği bilgiden hareketle ve bilinen en eski tarihli nüsha olmasından dolayı Süleymaniye Kütüphanesi, Şehid Ali Paşa, 506 numaralı nüsha müellif hattı nüsha olarak görünmektedir. Dolayısıyla eserin 1104/1692-93 yılında tercüme edildiği söylenebilir.

“Nesri güzelleştirmek, anlamını güçlendirip etkileyici kılmak amacıyla nesre şiir katmak nesrin özelliklerinden biridir. Mensur metin içinde beyit, dize, dörtlük vb. manzum parçalar, Eski Türk nesrinin ilk örneklerinden başlayarak pek çok metinde yer almıştır.” (Mengi, 2017, 44). Bu, birçok mensur hilyede karşımıza çıkan bir durumdur. Örneğin, Hoca Sa'deddîn Efendi'nin mensur hilyesinde 8

manzum parça, Mustafâ Safî'nin mensur hilyesinde Farsça 1 dörtlük, Abdülmecîd-i Sivâsî'nin mensur hilyesinde 17 manzum parça, Kâdî Şâmî'nin mensur hilyesinde 1 beyit ile 1 gazel bulunmaktadır. Vahdî İbrâhîm Efendi'nin *Terceme-i Hilye-i Şerîf*'i de mensur bir eserdir ve içerisinde "Li-münşi'ihî" başlığını taşıyan Hz. Peygamber'in bedeninin anlatıldığı dört beyitlik bir manzume bulunmaktadır. Zehra Gözütok Tamdoğan, eserin mensur bir hilye olduğunu, ancak içerisinde kime ait olduğu belirtilmeyen birkaç beyitlik bir şiirin yer aldığını ifade etmektedir (2021, 361). Oysaki başlık (li-münşi'ihî/münşi tarafından), manzumenin Vahdî İbrâhîm Efendi'ye ait olduğunu göstermektedir.

4. Eserin Kaynakları

Vahdî İbrâhîm Efendi, *Terceme-i Hilye-i Şerîf*'in hemen başlarında Kâdî İyâz'ın *Şifâ* adlı eserinde yer alan rivayetlerden istifade ederek eserini Türkçeye tercüme ettiğini söyler. *Şifâ-i Şerîf*, Kâdî İyâz'ın (ö.544/1149) Peygamber sevgisine ve Hz. Peygamber'in Müslümanlar üzerindeki haklarına dair eseridir (Kandemir, 2010, 134). Dört bölümden meydana gelen eserin Hz. Peygamber'e gerekli saygının gösterilebilmesi için onun maddi ve manevi güzellikleri, Allah katlındaki üstün yeri ve mucizelerinin ele alındığı birinci bölümünde (Kandemir, 2010, 134) iki ayrı yerde Hz. Peygamber'in önce hilyesine, sonra şemiline yer verilir. Hilyesinin verildiği bölümde öncelikle hilye ravilerinin adları sıralanır. Bu isimler aynı sırayla Vahdî İbrâhîm Efendi'nin eserinde de yer almaktadır. Bu raviler, Hz. Peygamber'in damadı Hz. Ali, Hz. Peygamber'in hanımı Â'îşe, Hz. Peygamber'in üvey oğlu olup şemilini çok güzel anlattığı bilinen Hind b. Ebû Hâle, hadis rivayetiyle meşhur sahabiler Enes b. Mâlik, Ebû Hureyre, Berâ b. Âzib, Câbir b. Semüre, İbn Abbâs, Ebî Cühayfe (Vehb el-Hayr), Ebu't-Tufeyl ve Addâ b. Hâlid; Hz. Peygamber'in hilyesini veziz bir şekilde anlatan kadın sahabe Ümmü Ma'bed, yine sahabilerden Mu'arrız bin Mu'aykîb, Hureym ibn Fâtik ve Hakîm bin Hizâm'dır.

Mehmet Yaşar Kandemir tarafından hazırlanan Kâdî İyâz'ın *Şifâ-i Şerîf* serhine bakıldığında eserde iki ayrı yerde Hz. Peygamber'in hilyesi ile şemiline yer verildiği görülmektedir. Hilye bölümünde Hz. Peygamber'in ten rengi, gözleri, kirpikleri, kaşları, burnu, dişleri, yüzünün şekli, alnı, sakalı, göğsünün karnıyla aynı hizada oluşu, omuzlarının genişliği, kemikleri, pazıları, kolları, bacakları, elleri ve ayakları, vücudunun nurlu oluşu, göğsünden göğegine kadar inen tüyleri, boyu, saçları, dişleri, boynu, yanakları ve vücudu bazı yönleriyle anlatılır.² Hz. Peygamber'in şemilinin verildiği bölümde ise Hz. Peygamber'in heybetli oluşu, yüzünün parlaklığı, boyu, saçının şekli ve uzunluğu, ten rengi, alnı, kaşları, bumu, sakalı, gözleri, yanakları, ağzı, dişleri, göğsünden göbeğine kadar inen tüyleri, boynu, kilosunu, omuzları, bedeninin nurlu oluşu, vücudundaki kılları, bilekleri, avuçları, ayakları, yürümesi, döneceği zaman bütün vücuduyla dönmesi, bakışları, ahabının ardından yürümesi, selam veriş, konuşması ve bazı güzel huyları konu edilir.³ Vahdî İbrâhîm Efendi de eserinde bu sıralamayı takip etmiştir.

Vahdî İbrâhîm Efendi'nin eserini yazarken istifade ettiği bir diğer kaynak ise Tirmizî'nin *eş-Şemâ ilü'n-nebeviyye ve'l-hasâ ilü'l-Mustafaviyye* adlı eseridir.

² bk. Kandemir, 2023, 167-268.

³ bk. Kandemir, 2023, 335-339.

Hazret-i Peygamber'in sırtındaki peygamberlik mührü, bu eserdeki rivayetlerden hareketle yazılmıştır.

5. Eserin Muhtevası

Allah'a hamd ve peygambere salat ile başlayan eserde Vahdî İbrâhîm Efendi, Hz. Peygamber'in hilyesini bilmenin hermümine vacip olduğunu söyleyerek onu yanlış tanımanın insanı küfre götürebileceğini söyler. Kâdî İyâz'ın *Şifâ* adlı eserini Türkçeye tercüme ettiğini ifade eder ve Hz. Peygamber'in beden güzelliği ile ilgili rivayetleri nakleden sahabilerin adlarını verir. Daha sonra kısa kısa Hz. Peygamber'in uzuvlarını tasvir eder. Hz. Peygamber'in ten rengi, gözleri, kirpikleri, kaşları, burnu, dişleri, yüzü, alını, sakalı, karnı, göğsü, omuzları, kemikleri, pazıları, uylukları, baldırları, ayakları, elleri, eklem yerleri, bedeni, göğsünden göbeğine inen kılları, boyu, saçları, dişleri, boynu, yüz şekli birtakım özellikleriyle anlatıldıktan sonra aynı uzuvlar başka yönleriyle tekrar anlatılır. Bunlara ilaveten Hz. Peygamber'in güzelliği, heybeti, başı, saçı, kaşları, yanakları, ağzı, göğsü, vücudundaki kılları, bilekleri, vücudundaki sinirleri, yürümesi, bakışları, selam vermesi, konuşması ve bazı huyları anlatılır. Tekmile (ek) başlığı altında Kadî İyâz'ın *Şifâ* adlı eserinde zikredilen hilyenin burada bittiği, ancak *Şemail-i Şerîf*'te peygamberlik mührünün de anlatıldığı söylenir ve Hz. Peygamber'in peygamberlik mührü Sâ'ib bin Yezîd, Câbir bin Semüre, Müslim, Ebû Zeydin, İmâm Kastallânî, Ebî Sa'îd el-Hudrî ve Abdullâh bin Sercis'in görüşleri tek tek sıralanarak tasvir edilir. Buraya kadar söylenenlerden anlaşıldığı üzere eserin tertip edilmesinde bir dağınıklık görülmektedir. Diğer mensur hilyelerde ele alınan uzvun bütün özellikleri, genellikle tek tek bütün rivayetlerin tercüme edilmesi suretiyle toplu bir şekilde verilmektedir. Vahdî İbrâhîm Efendi'nin *Terceme-i Hilye-i Şerîf*'i ise doğrudan Kâdî İyâz'ın *Şifâ-i Şerîf*'inin hilye ve şemail bölümlerinin tercümesi olduğu için oradaki sıralama esas alınmıştır. Bu da ele alınan uzvu bir bütün olarak okuyup anlamayı ve o uzvun bütün vasıflarını toplu bir şekilde görmeyi engellemektedir. Ayrıca bu tertip şekli yer yer konu tekrarına da sebebiyet vermektedir. *Terceme-i Hilye-i Şerîf*'ile *Şifâ-i Şerîf*'te Hz. Peygamber'in bumu ve saçlarının anlatıldığı bölümler örnek olarak aşağıda gösterilmiştir. Varak ve sayfa numaralarına dikkat edildiğinde farklı varaklarda ve sayfalarda aynı konunun tekrar edildiği ya da başka bir yönle tekrar ele alındığı fark edilecektir.

Burun:

Aknâ. Ve dahî mübârek burunları gūyâ ki uzunca ve taraf-ı latîfleri incerek ve ortasında bir miqdâr yükseklicek var idi (Vahdî İbrâhîm Efendi, Şehîd Ali Paşa, 506, 89b-90a).

Lehū nūrun ya 'lūhu. Kendülere maḥsūs bir nūr var idi. Her bār enf-i münîfleri üzere görünür idi. *Yahsebuhu men lem yete' emmelhu ešemme*. Ya'nî te'emmul ve diğkâtle naẓar itmeyen kimse bādî naẓarda mübârek burunları üzere bir miqdâr yükseklicek var žann ider idi (Vahdî İbrâhîm Efendi, Şehîd Ali Paşa, 506, 92b).

Burnunun üst tarafı biraz yüksekçeydi (Kandemir, 2023, 168).

Burnu ince, hafifçe kavisliydi. Burnunun üstünde bir nur yükselirdi. Ona tekrar dönüp bakmayan kimse, burnunun yüksek olduğunu zannedirdi (Kandemir, 2023, 336).

Saç:

Racile 'ş-şa 'ri. Ve dañı mübârek saçları ziyâde kıvrılıp bükülmekden ve letâfetsiz şarkmağdan berî olup kıdd-i mevzûnları gibi gâyet hem-vâr u mu'tedil ve hûsn ü melâhatde turren ve kıtabeten müttehîd ü yek-dil idi (Vahdî İbrâhîm Efendi, Şehîd Ali Paşa, 506, 90b).

Yucāvizu şa 'ruhu şâhmete uzuneyhi izen huve vefferahû. Ya'nî nâ-gâh ki gîsû-yı 'anberinlerini tevķîr eyleyüp çoğaltsalar ol müy-ı dil-cüy-ı müşğîn-bû mübârek kulağları yumuşaklarını geçer idi (Vahdî İbrâhîm Efendi, Şehîd Ali Paşa, 506, 92a).

Saçları ne kıvrıcık ne dümdüzdü (Kandemir, 2023, 168).

Saçı kendiliğinden ikiye ayrılrsa onu ortadan ikiye ayırır, yoksa kendi hâline bırakırdı. Saçı uzadığı zaman kulak memesini geçirdi (Kandemir, 2023, 336).

Görüldüğü gibi 89b-90a'da Hz. Peygamber'in burnu anlatıldıktan sonra 92b'de başka özellikleriyle birlikte Hz. Peygamber'in burnu tekrar tasvir edilmiştir. Aynı şekilde 90a'da Hz. Peygamber'in saçlarının düz ya da kıvrıcık olmadığı ifade edildikten sonra, 92a'da saçlarının uzunluğu bahsine geçilmiştir. *Şifâ-i Şerîf Şerhi'*nde de aynı şey söz konusudur. Bu durum Hz. Peygamber'in hemen hemen bütün uzuvlarının anlatımında göze çarpmaktadır. Ayrıca Vahdî İbrâhîm Efendi'nin Hz. Peygamber'in bütün uzuvlarını ve bazı huylarını tasvir ettikten sonra eserin burada bittiğini söyleyip *Şemâil-i Şerîf*'te⁴ peygamberlik mührünün de anlatıldığını söylemesi ve “tekmile (ek)” başlığı altında peygamberlik mührünü ele alması da eserin Hz. Peygamber'in uzuvlarının değil, farklı iki kaynaktaki bilgilerin/rivayetlerin esas alınarak tertip edildiğini göstermektedir.

Zehra Gözütok Tamdoğan, peygamberlik mührüyle ilgili olarak “Ayrıca hilyenin sonunda tekmile başlığı ile hilyenin tamamlandığını ifade ettikten sonra diğer hilye örneklerinde rastlayamadığımız Nübüvvet mührü ile ilgili rivâyetler ve kendi açıklamaları bulunur.” (2021, 389) demektedir. Burada “diğer hilye örneklerinde” ifadesiyle kastedilen manzum mu yoksa mensur hilyeler midir, belirtilmemiştir. Ancak bu noktada hem manzum hem de mensur pek çok hilyede peygamberlik mührüne yer verildiğini rahatlıkla söyleyebiliriz.⁵ Hatta hem manzum hem de mensur bütün hilyelerde Hz. Peygamber'le ilgili en tafsilatlı şekilde ele alınan husus, Hz. Peygamber'in peygamberlik mührüdür. Hz. Peygamber'in pek çok uzvuyla ilgili neredeyse hiçbir bir tartışma konusu yokken peygamberlik mührünün yeri, büyüklüğü, rengi, Hz. Peygamber'in vücunda ne zamandan beri var olduğu, vefatında o mührün kaldırılıp kaldırılmadığı gibi konular farklı kimselerin rivayetleriyle açıklığa kavuşturulmaya çalışılır. Ayrıca pek çok hilye müellifi

⁴ Tirmizî (öl. 279/892)'nin Hz. Muhammed'in şemâline dair *eş-Şemâ'ilü'n-nebeviyye ve'l-hasâ'ilü'l-Mustafaviyye* adlı meşhur eseri.

⁵ bk. Erdoğan Taş, 2013, 80-81; Erdoğan Taş, 2018a, 53-54; Erdoğan Taş, 2018b, 182; Erdoğan Taş, 2022, 184; Gök, 2022, 78-79.

hâtim/hâtem kelimesinin “hitame erdiren, bitiren; mühürleyen, mühürleyici” gibi anlamlarından istifa ederek eserini Hz. Peygamber’in peygamberlik mührüyle sonlandırır. Yani manzum ya da mensur bir hilyenin sonunda peygamberlik mührünün anlatılması değil, anlatılmaması bir farklılık olarak kabul edilmelidir. Bu bağlamda Vahdî İbrâhîm Efendi’nin mensur hilyesi, Zehra Gözütok Tamdoğan’ın belirttiği gibi bir farklılık arz etmemektedir. Vahdî İbrâhîm Efendi’nin hilyesindeki tek farklı uygulama, eserin tamamlandığının ifade edilmesinden sonra Tekmile (Ek) başlığı altında peygamberlik mühründen bahsedilmesidir.

Zehra Gözütok Tamdoğan eserin muhtevasıyla ilgili ayrıca şu değerlendirmelerde bulunmaktadır:

Vahdî İbrâhîm’in eserinde diğer manzum ve mensur birçok hilyeden farklı olarak girişte hilyeye bakmanın yahut onu evinde bulundurmanın kişiyi birçok felaketten koruyacağına dair rivayetler de hilyenin ortaya çıkış sebebi olarak anlatılan Hârûmürreşid’in gördüğü rüya vs. hikâyeler de mevcut değildir (2021, 361, 389).

Aslına bakılırsa hilyeye bakmanın yahut onu evinde bulundurmanın kişiyi birçok felaketten koruyacağına dair rivayetlere daha çok manzum hilyelerde yer verilmektedir. Mensur hilyeler, bu rivayetleri barındırmaması bakımından manzum hilyelerden ayrılmaktadır. Mensur hilyelerin en güzel örneklerinden olan Hoca Sa‘deddîn Efendi, Abdülmecîd-i Sivâsî, Akkirmânî Muhammed b. Mustafâ ve Sa‘dî’nin mensur hilyelerinde bu rivayetlere rastlanmaz.⁶ Yine Mustafâ Safî’nin mensur hilyesinde de aynı durum söz konusudur.⁷ Bu noktada yalnızca Kâdî Şâmî’nin mensur hilyesinin ve müellifini henüz tespit edemediğimiz mensur bir hilyenin diğer mensur hilyelerden ayrıldığını söyleyebiliriz.⁸ Kısacası hilyeye bakmanın yahut onu evinde bulundurmanın kişiyi birçok felaketten koruyacağına dair rivayetlere yer vermemesi değil, tam tersine yer vermesi o hilyeyi mensur hilyeler arasında farklı kılmaktadır.

Yukarıda da bahsedildiği gibi eserin muhtevasında bir dağınıklık söz konusudur. Eserde yer alan bilgiler düzenlenerek Hz. Peygamber’in fiziki özellikleri ile bazı huyları hakkında şunlar söylenebilir:

Hz. Peygamber’in ten rengi beyaz ve nurlu idi. Hoş olmayan bir beyazlıkta da değildi. Üzerinde bir miktar kırmızılığın olduğu hissedilirdi. Yüzü ölçülü bir yuvarlıktaydı, aşırı etli ve aşırı değirmi değildi. Yanaklarında yükseklik ya da çöküklük yoktu. Yanakları düz ve güzeldi. Baş ölçülü bir büyüklükte idi. Alın açık, geniş ve güzeldi. Gözlerinin siyahı son derece siyah, beyazı ise halis beyazdı. Gözlerinin beyazında bir miktar kırmızılık vardı. Bazıları badem gibi uzuncaydı, şeklinde tefsir etmişlerdir. Kirpikleri uzun ve çoktu. Uzun ve ince olan kaşlarının arası açıktı. Burada bir damar vardı. Öfklenildiğinde o damar ortaya çıkardı. Burnunun üzerinde kendine mahsus bir nur bulunurdu. Dikkatlice bakmayan kimse, ilk bakışta bu nuru, yükseklik zannederdi. Mübarek ağzı bir miktar genişçe idi.

⁶ bk. Erdoğan Taş, 2018a, 26; Erdoğan Taş, 2019, 261; Erdoğan Taş, 2021, 175; Erdoğan Taş, 2023, 2354.

⁷ bk. Gök, 2022, 62.

⁸ bk. Erdoğan Taş, 2018b, 176-177.

Gerçek Araplar arasında geniş ağız makbuldür. Zira ağız geniş olan fesahat sahibi olur.

Göğsü genişti. Karnı göğsüyle beraberdi. Göğsünden göbeğine bir satır gibi misk kokulu kıllar inirdi. Enli, sık ve uzun değildi. Mübarek memelerinde kıl yoktu. Mübarek kollarında, omuzlarında ve göğsünün yukarılarında bolca güzel kokulu kıllar vardı.

Kemikleri iriydi. Omuzları, pazıları, uylukları, baldırları, ayakları iri ve güçlüydü. Yağrınları ölçülü bir uzunlukta idi ki semizlik, irilik ve peygamberliliğin ululuğu onunla ortaya çıkar. Eklem yerleri kalem gibi düzgündü. Hiçbirinde eğrilik yoktu. Mübarek sinirleri düzdü. Asla büklüm hissedilmezdi.

Mübarek elleri ölçülü bir büyüklükteydi. Bazı âlimler el genişliği ile onun cömertliğinin anlatılmak istendiğini ifade etmişlerdir. Bilekleri ölçülü bir uzunlukta idi. Ellerinin ayaları genişti. Elleri ve ayakları hoş, iri ve etine dolgundu. Mübarek parmakları son derece ölçülü bir uzunlukta idi. Pak ciltlerinde zerre kadar buruşukluk görünmezdi. Yürüdüğünde ökçesi ve parmakları tarafı toprağa değeri, ayağının ortası yere değmezdi. Ayakları öyle hoş ve parlak idi ki sanki nurdan yaratılmıştı. Ayakları üzerine dökülen su hemen yerlere dökülürdü.

Bedeni iri, güçlü ve her türlü noksanlıktan arınmış idi. Bedeninin büyüklüğü manevi büyüklüğüne de güçlü bir delildi. Berâ bin 'Âzib, "Kırmızı elbise giyip saçları omuzlarını süslediğinde ondan daha güzelini görmedim.", Ebû Hureyre ise "Ondan daha güzel bir şey görmedim." demiştir. Bedeni nurlu, hoş ve berrak idi. Hz. Peygamber'in pak cismine kum, toz veya güneşin harareti isabet etmezdi. Bu sebeple teni kararmazdı. Ümmü Ma'bed, Hz. Peygamber'in uzaktan insanların en güzeli, yakından çok tatlı huylu güzel bir dost olduğunu; Hz. Peygamber'i yakından gören ve tanıyan üvey oğlu İbn Ebî Hâle ise onun nurlu yüzünün dolunay gibi parladığını söylemiştir. Hz. Ali "Bir kimse Hz. Peygamber'i gördüğünde onun heybetinden korkardı. Ancak konuşup görüştüğünde ona karşı muhabbet duyardı." demiştir. Hz. Peygamber'i anlatanlar "Ne ondan önce ne de ondan sonra onun bir benzerini gördüm." demişlerdir. Hz. Peygamber'in yaradılışı öyle ölçülüydü ki bütün azaları birbiriyle uyum içindeydi.

Çok uzun ya da çok kısa değildi orta boyluydu. Asla kısa değildi. Hoşa gitmeyecek kadar uzun da değildi. Uzun boylu biriyle beraber yürüdüğünde ondan daha uzun, heybetli ve etine dolgun görünürdü. Oturduğunda yine orada bulunan herkesten yüksek görünürdü. Yürürken ayaklarını kuvvetlice yerden kaldırırdı. Kibirliler ve nazlılar gibi ayaklarını sürüyerek yürümezdi. Hareketlerinde vakar ve sakinlik vardı. Gururlanarak yürümezdi. Hızlı hızlı ve yüksekte iner gibi yürürdü. Ashabıyla birlikte yürüdüğünde onları öne alıp kendisi arkada kalırdı. Bir şeye bakacak olsa bütün vücuduyla o nesneye doğru dönerdi. Gururlu bir şekilde bakmazdı. Yerlere olan nazarı göklere olan nazarından kısa ve azdı. Yolda kime rast gelse ilk önce kendisi selam verirdi. Gerek olmadıkça konuşmazdı. Sükûtu uzun, konuşması kısa idi. Konuşmaya nasıl başlarsa öyle de son verirdi. Dil ucuyla konuşmazdı. Konuşmasında belagat ve fesahat vardı; eksiklik, fazlalık ya da anlaşılma engel olacak bir kusur bulunmazdı.

Daima ahireti düşünürdü. Dünyada ona asla rahat yoktu. Hiç kimseye eziyeti ve hakareti reva görmez, kimseyi tahkir etmezdi. Ne kadar az olsa da kendisine verilen nimeti hor görmeyip yüceltirdi. Eşyadan hiçbir şeyin kötülenip çekiştirilmesine müsaade etmezdi. Hiçbir yiyecek ve içeceği kötülemez ya da övmezdi. Yemeyi arzu ettiği şeyi yer, istemediğini geri çevirirdi. Yumuşak huylu olup bütün güzel huyları kendinde toplamıştı. Ancak öfkelenildiğinde de karşısında durulmazdı. Her zaman doğrudan yana olur, intikam yerine gayret ve sebatla çalışmayı tercih ederdi. Hırstan dolayı ya da nefsine uyup edebi terk ederek kimseden intikam almaya teşebbüs etmezdi. Ne zaman ki bir nesneye işaret edecek olsa mübarek elinin içiyle işaret ederdi. Bir şeye şaşırıldığında yine mübarek avuç içini semaya tutar, dış tarafıyla da yeri gösterirdi. Konuşmalarını el işaretleriyle birleştirirdi ve mübarek sağ elinin başparmağıyla sol elinin içine vururdu. Hoşa gitmeyen bir iş için öfkelenecek olsa yaradılışı gereği affa yönelir ve bu sebeple sıkıntı çekerdi.

Sâib b. Yezîd, Hz. Peygamber'in iki yağrını yani iki kürek kemiği arasında peygamberlik mührünün olduğunu ve bu mührün çadır ya da cibinlik düğmesine benzediğini; Câbir b. Semüre, peygamberlik mührünün et ile deri arasında ortaya çıkan güvercin yumurtası büyüklüğünde kırmızı renkli bir bez olduğunu; Ebî Sa'îd el-Hudrî biraz yüksekçe bir et olduğunu; Abdullah bin Sercis yumruk kadar büyük olup etrafında nohut taneleri gibi et benlerinin bulunduğunu söylemiştir. Anlaşıldığı kadarıyla bunların hepsi takribidir. Peygamberlik mührünü herkes kendi durumuna ve anlayışına göre ifade etmiştir.

6. Eserin Transkripsiyonlu Metni⁹

[89b] Bismillâh irrahmân irrahîm. Hamd-i bî-pâyân ol cenâb-ı bî-enbâz hazretlerine ki her bir insâmî kendi hilye-i maşşûsasıyla ğayrıdan mümtâz ve şalât-ı firāvân ol resûl-i ser-efrâz hazretlerine ki cism-i şerifleriyle hazîz-i arzdan evc-i *kâbe kavseyn ev-ednâya*¹⁰ hırâm u pervâz eyledi ve dağıl ü aşhâbı hazerâtına ki her biri cemâl-i bâ-kemâl-i resûl-i müte'âli ânen fe-ânen müşâhede idüp bu ümmet-i merhûmeye fehm itdükleri vech üzere ifâde ve her birlerinün nûr-ı başarıların ziyâde eylemişlerdür. Ammâ ba'd hafî vü püşîde degüldür ki cenâb-ı risâlet-penâh u sa'âdet-dest-gâh hazretlerinün hilye-i pâkini aşhâb-ı kirâmı haber virdükleri üzere bilmek her mü'minün üzerine lâzım ve belki vâcib olmuştur. Meşelâ vücûd-ı ezher-i resûl-i muhterem şallallâhu 'aleyhi ve sellemi bir âdem esved zann eylese küfürdür dimişler. Binâ'en 'alâ zâlik imâm-ı bî-bahâne fâzıl-ı yegâne 'allâme Kâdî 'Iyâz eskenehullâhu ta'âlâ fî 'ale'r-riyâz hazretleri *Şifâ* nâm kitâb-ı müste'tâbında rivâyetini ihtiyâr eyledüğü iki tarîki meşâyihimizden semâ'an ve kırâ'aten ahz eylediğimiz gibi yazup ve lisân-ı Türkî ile terceme eyleyüp 'ämme-i mü'minîne ziyâfet ve serrâ vü derrâda ma'nâ-yı laţîfini mülâhaza iderek teberrük ü teyemmün olunmasına bahş-ı sühûlet eyledim min hadîş-i 'Alî ve Enes bin Mâlik ve Ebî Hureyre ve'l-Berâ bin 'Azîb ve 'Â'îşe ve bin Ebî Hâle ve Ebî Cühayfe ve Câbir bin Semüre ve Ümmü Ma'bed ve İbn 'Abbâs ve Mu'arrız bin Mu'aykîb ve Ebu't-Tufeyl ve'l-'Addâ bin Hâlid ve Hureym ibn Fâtik ve Hâkîm bin Hizâm ve ğayrihim mine's-

⁹ Transkripsiyonlu metin hazırlanırken müellif hattı olduğu bilinen ve 1104/1692-93'te istinsah edilen en eski nüsha (Süleymaniye Kütüphanesi, Şehid Ali Paşa, 506/5, 89-96) kullanılmıştır.

¹⁰ Öyle ki, iki yay kadar hatta daha yakın oldu (Kuran-ı Kerim, 53/9).

şahâbeti'l-kirâm. Ya'nî bu zikir olunan aşhâb-ı kirâm ve gayrıları radıyallâhu ta'âlâ 'anhüm hazeratından haberde gelmişdir ki *kâne resûlullâh şallallâhu 'aleyhi ve sellem ezhere'l-levni*. Ya'nî peygamber 'aleyhi'ş-şalâtu ve's-selâm hazretlerinin cesed-i şerîfleri beyâz-ı nûrânî idi ve ba'zî 'ulemâ ezherü'l-levn demek ahsenü'l-levn demekdir dimiş. *Ed'ace*. Ve dağı mübârek gözlerinin siyâhı ziyâde siyâh idi. Nitekim beyâzı dağı hâliş beyâz olduğı gibi ve ba'zılar hâliş siyâh ve bir miqdâr büyücek olmağ üzere tefsîr itmişler. *Eşkele*. Ya'nî mübârek gözlerinin beyâzında bir miqdâr kırmızılık var idi ve ba'zılar bādâm gibi uzunca idi demekle tefsîr itmişler. *Encele*. Ve dağı mübârek gözlerinin şakğı büyücek idi. *Ehdebe'l-eşfâri*. Ve dağı mübârek kirpikleri büyücek ve çokca idi. *Eblece*. Ya'nî mübârek kaşlarının arası açık idi. Birbirlerine muttaşıl ve ulaşığ degül idi. *Ezecce*. Ve dağı mübârek kaşları yay gibi gâyet laţif ve mevzûn incerek ve uzunca idi. *Aknâ*. Ve dağı mübârek burunları güyâ ki uzunca ve taraf-ı laţifleri

[90a] incerek ve ortasında bir miqdâr yükseklikek var idi. *Eflece*. Ve dendân-ı nûr-efşânları nev'an seyrekrek ü dâne-dâr ve ziyâde mevzûn u hem-vâr idi ki her biri reşk-efzûd-ı derûn-ı dürr-i şemîn ü gâliye-dâr ve seyl-âbe-dih-i âb-ı dehân-ı rummân-ı âb-dâr idi. *Müdevvere'l-vechi*. Ya'nî mübârek cemâl-i bâ-kemâlleri mânend-i âfitâb-ı 'âlem-tâb ziyâde mevzûn ve degirmi idi. *Vâsi'a'l-cebîni*. Ya'nî mübârek cebîn-i meh-şarîn ü nûr-âferînleri açık ve büyücek idi. *Keşse'l-lhyeti*. Ve dağı ol mübârek lhye-i laţif ve şakal-ı şerîfleri şıkça ve çokça her hâlde kemâl-i i'tidalle mu'tedil idi ki hattâ uzunca dağı degül idi. *Temle'u şadrah*. Ve ol mehasin-i cemileleri ya'nî mübârek şakalları yine sine-i nûr-âyînelerini mâli olup doldurur idi. Ve'l-hâşıl ol maşzen-i esrâr-ı ilâhî olan şadr-ı bedr-i nûr-mişâl ol mehasin-i celile ile mâl-â-mâl olup her bâr *nûrun 'alâ nûr'*¹¹ olur idi. *Sevâe'l-batni ve 'ş-şadri*. Dağı şikem-i pür-hikemleri ya'nî ol mübârek karınları sine-i bî-kîneleri ol mübârek göğüsleriyle besberâber idi. Muttaşıl tenâsüb-i a'zâ-yı 'âlem-ârâlarına bu keyfiyyet-i pür-melâhat u pür-hikmet bir nev'a dağı melâhat-bağş olur idi. *Vâsi'a'ş-şadri*. Ve dağı şadr-ı şerîfleri vâsi' idi. Ya'nî ol menba'-ı füyûzât-ı hikem-i Rabbâniyye ve ma'den-i esrâr-ı Raḥmâniyye olan şadr-ı beden-i vâlâ-kadrleri şuveri dağı dîğ ü tengiden münezzeh ü müberrâ ve 'ulûm-ı evvelîn ü âhirîni taḥammüllerini mebnâ' ve bu hâlet-i gâliye hâleti güyâ idi. *Azîme'l-menkebeyni*. Dağı düş-ı me'men-i sürüş olan mübârek omuzları irice ve büyücek idi. *Daḥme'l-izâmi*. 'İzâm-ı laţifleri ya'nî mübârek kemikleri dağı irice idi. Hülâşatü'l-keâm esâs-ı üstüvâr-ı beden-i resûl-i Kird-gâr'da berây-ı aḥz u batş ve i'timâdu istinâd mânend-i âlât u 'imâd tertîb ü vaz' olunan üstühânâ-yı nûr-nijâd dağı sâ'ir a'zâ-yı celileleri gibi kavıyy ü mu'tedil ve muvâfiğ u mümâsil idi. *Able'l-aḍudeyn ve 'z-zira'ayni*. Ve dağı mübârek bâzû-yı şerîfleri ve mübârek kolları haylice iri vü kavî ve mevzûn u laţif idi. *Ve'l-esâfilî*. Ya'nî mübârek uylukları ve mübârek baldırları ve mübârek pây-ı nûr-intimâlan kavıyy ü mu'tedil ü laţif idi ve bi'l-cümle a'zâ-yı pāk-ı nûr-ı Hudâ ve ol resûl-i Cenâb-ı Kibriyâ şöyle kavıyy ü mu'tedil ve laţif ü mümâsil ü müşâkil idi ki mühendis-i rûzgâr ve 'arîf-i her eḳâlîm ü aḳtâr bir zerre noḳşân görmege zarûfî kendide iḳdâm u iḳtidâr göremez idi. Fe-lâ cerem ol âb-ı rüy-ı enbiyâya ve mefḥar-ı kâ'inât u maḥbûb-ı Hudâ'ya meşakḳat-i risâlet ve ta'ab-ı 'ibâdet ü tâ'atden şareyân-ı fütür ü melâl bi'l-ittifâğ emr-i muḥâl

¹¹Nur üstüne nur (Kuran-ı Kerim, 24/35).

[90b] idi. *Rahbe'l-keffeyni ve'l-ka-demeyni*. Ve mübârek dest-i kerem-peyvestleri ve ka-dem-i muhteremleri dağı mu'tedil büyük idi. Ba'zı 'ulemâ *rahbe'l-ketifeyn* dimegi seĥâ ve cömerd¹² dimekten kinâyedür dimişler. *Sâ'ile'l-etrafî*. Ya'nî mübârek enâmîl-i mekârim-i şemâ'lleri ziyâde hem-vâr u hoş etvâr idi ki aşlâ büklüm ve ek yerlerinde eşer-i piçide-gî hiss olunmaz idi. Güyâ ki ifâza-i ĥayr u keremde her biri âferîde-i nûr bir ka-dem-i bî-nazîr idi. *Envere'l-mütecerredi*. Ya'nî cesed-i şerîfleri ziyâde nûrânî vü laţîf ü berrâk idi. Şöyle ki her laĥza müşâhedesi ĥasret-efzûd-ı kalb-i müştâk olur idi. *Daķiķa'l-mesrûbeti*. Ya'nî şadr-ı şerîflerinden nâf-ı müşg'inlerine varınca laţîf ü müşg-bû bir saţr incerek mü var idi. *Reb'ate'l-ka-ddi*. Ya'nî kâmet-i mevzûnları gâyet mu'tedil orta idi ki ĥaşâ kaşîr dinilmek ihtimâli yođ-idi ve bî-meze uzun dağı degül idi. Tübâ-vâr her cânibe ki sâ'adete ĥırâm ideler. Kudsiyân-ı cinân u 'arşdan túbâ-lek ve ĥüsn-me'âb şadâsı âvîze-i güş-ı felek olmaķ muķarrer ĥavâtir-i ins ü cinn ü melek olmuş-idi. *Leyse bi't-tavîli'l-bâ'ini ve la'l-kaşîri'l-mutraddidi*. Ya'nî ka-ddi-i mevzûn-ı resûl-i muhterem şallallâhu 'aleyhi ve sellem öyle ziyâde uzun ve öyle ziyâde kışa degül idi. Belki muĥaķķaķ ol resûl-i Ĥudâ-yı müte'âl ve ĥabîb-i zü'l-celâl nûrdan âferîde bir miķyâs-i kemâl ve mi'yâr-ı ĥadd-i i'tidâl idi ve ma'a zâlik *fe-lem yekun yumâşîhi aĥadun yunsebu ile t-tûli illâ tâlehu şallallâhu 'aleyhi ve sellem*. Ya'nî böyle mu'tedilü'l-ka-me ve böyle laţîf-i mevzûn ka-d olduklarıyla birle beyne'n-nâs uzunluğa nisbet olunup tavîl 'add olunur kimseler ile refâkat idüp yüriseler kâmet-i mevzûn-ı cenâb-ı peyğamber ve ol resûl-i kerîm-i Ĥudâ-yı ekber ol şaĥşa tefavvuk eyleyüp şuveri dağı andan bâlâ-ter ve andan müĥîb ü güzîde ve andan ten-âver görünürler idi ve devlet ü sa'adete bir meclisde aşĥâb-ı kirâmıla otursalar ol ĥâlde dağı mübârek omuzları erbâb-ı meclise ka-tı a'lâ vü bâlâ-ter görünür idi didiler. *Racile's-şari*. Ve dağı mübârek şaçları ziyâde kıvrılıp bükülmekten ve leţâfetsiz sarķmaķdan berî olup ka-dd-i mevzûnları gibi gâyet hem-vâr u mu'tedil ve ĥüsn ü melâĥatde turren ve ka-tıbeten mütteĥid ü yek-dil idi. *Ve izâ ifterra dâĥikan ifterra 'an mişli sene'l-berķi*. Ya'nî ol güzîde-i peyğamberân ve ol ĥabîb-i ĥâlîķ-i ins ü cân ĥazretleri her gâĥ ki gelüp ĥandân olsalar ve andan nâşî mübârek dendân-ı nûr-efşânları bedîdâr u nümâyân olsa aralıķlarından nûrlar berķ idüp ziyâlar leme'ân ider idi. *Ve 'an mişli ĥabbi'l-gamâmi*. Ve dağı mübârek dişleri tolu dâneleri gibi laţîf ü şâf ve ziyâde lemmâ' u şeffâf görünür idi. *İzâ tekelleme ru'ıye ke'n-nûri yaĥrucu min beyne şenâyâhu*. Ve dağı sa'adete her gâĥ ki söyleseler şenâyâ-yı nûr-

[91a] intimâları ya'nî mübârek ön dişleri arasından nûrlar peydâ ve ziyâlar hüveydâ olur idi. *Aĥsene'n-nâsi unuķan*. Ve dağı ol resûl-i güzîn ve ol ĥabîb-i Rabbü'l-'âlemîn ĥazretlerinüñ gerden-i sîmînleri cemî'-i nâsîñ gerdeninden ĥüb-ter ü şîrîn idi ve 'inde't-taĥķîķ-i evvelîn ü âĥîrînde bir kimsenüñ gerdanı ol zât-ı sûtüde-şifâtuñ gerdân-ı nûr-efşânlarına mümâşil idi dimekle ka'il yoğdur ve belki ihtimâl mümâşelet ü müşâbehet ĥâric-i 'uhde-i şer'-i mürüvveddür. *Leyse bi-muĥahhamin velâ bi-mukelşemin*. Ya'nî ol resûl-i zü'l-celâlün cemâl-i nûr-mişâlleri ziyâde etlü ve bî-meze degirmi dağı degül idi. Belki ol âb-ı rüy-ı kâ'inātuñ maĥâsin-i âb-dârları kemâl-i leţâfetden nâşî nazarda âyîne-i mücellâ gibi her tarafa seyelân ider zann olunur idi. *Mutemâsike'l-bedeni*. Ya'nî ol nebiyy-i lem-yezelün beden-i bî-bedelleri boş ve loş degül idi ve bî'l-cümle a'zâ-yı cemîle-i resûl-i müte'âl ifrâţ-ı i'tidâl üzere

¹² cevmerd şeklinde harekelenmiştir.

ķavî ve laţif-i bî-mişâl idi. *Đarbe 'l-laħmi*. Ve dağı ten-i müşgîn-tenleri ĥafîfrek idi ki bir ĥâl-ile küdüret ü şıķlet mutaşavver degül idi. Ĥaşılı vücüd-ı behbüd u zât-ı mes'üdları rûĥ gibi laţif olup derün-ı ĥayrû'l-ümem-i benî-âdemde cāy-gîr olmuş-idi. *Ķāle 'l-Berā' bin 'Āzib rađiyallāhu 'anhu mā rā'eytu min zî-limmetin fî ĥulletin ĥamrā'e aĥsene min resüliillāh şallallāhu 'aleyhi ve sellem*. Rāvî-i na't-ı resül-i Ĥudā vaşf-ı şerîflerin bu nev'a edā eylemişler ki kırmızı ĥulle giyüp ve ĥisûların ārâste-i düş iden ra'nā dil-ārâlarından kimse görmedim ki ol cenāb-ı risālet-penāĥ ve sa'âdet-dest-gāĥ ĥazretlerinden güzel ola. Belki anlaruñ zāt-ı sütüde-şifātları *min ĥarnin ilā Ķademin* cümleden a'lā vü aĥsen idüĝi *lede 'l-aĥālî ve 'l-cumhür* rüşen ü müsellemin idi. *Ve Ķāle Ebū Ĥureyre rađiyallāhu 'anhu mā rā'eytu şey'en aĥsene min resüliillāhi şallallāhu 'aleyhi ve sellem* ve bu ĥadîşüñ Ķā'ili dağı eydür ki ben eşyâdan bir şey görmedim ki ol resül-i muĥterem şallallāhu 'aleyhi ve sellem ĥazretlerinden güzel ola. Belki anlaruñ zāt-ı maĥmüd ve vücüd-ı mes'üdları cümleden aĥsen ü a'lā olduĝu bedîĥi eclâdur. *Ke'enne'ş-şemse tecrî fî vechihî*. Ke'ennehü mübârek cemāl-i nür-mişâllerinden şems cereyân eyleyüp dem-be-dem nür leme'ân eyler idi. *Ve izā đahike yetele'le'u fi'l-cuduri*. Ve sa'âdetle her gāĥ ki ĥandân olup gülseler esnā-yı esnān-ı lü'lü'-şânlarından nürler zāĥir olup 'aksi dîvârlarda berķ urur idi. *Ve Ķāle Cābir bin Semüre rađiyallāhu 'anhu*. Bu ĥadîşüñ Ķā'ili dağı vaşf-ı ĥilye-i Muĥammedî ve na't-ı pāk-i Aĥmedî'de dürr-efşân olup bu nev'a fâ'iz-i taķrîr ü beyân olur ki *ve Ķāle lehü raculun*. Ĥālbuki istifhām ĥarîķiyle aña bir âdem dimiş-idi *kāne vechuhu şallallāhu 'aleyhi ve sellem mişle's-seyfi*. Ya'nî ol peyĝamber-i nür-perver ĥazretlerinüñ cemāl-i

[91b] bā-kemālleri berķ ü leme'ânda seyfe beñzer mi idi? *Fe-Ķāle lā*. Ya'nî anlar da cevāblarında seyf gibi olmaĝı Ķaţ'an inkār eyleyüp degül idi didükden şoñra kendi vicdānlarında muĥayyel ü melĥûz olduĝı vech üzere ıdrāb-künān taĥķîķ idüp *bel mişle'ş-şemsi ve 'l-ķameri* didiler. Ya'nî berîķ-i seyf de nolsa gerekdür ki aña teşbîĥ olma, belki ziyā-baĥş-ı cihān ve nür-efzā-yı 'âlemiyân olmaķda şems-i đuhā ve bedr-i dücā gibidür didiler. *Ve kâne vechuhu müstedîran*. Ve dağı vech-i vecĥleri degirmirek idi. Pes kılıç gibi olmaķ bir ĥâl ile münāsib görünmedi ki aña bir vechle teşbîĥ ihtimāl ola. *Ve Ķālet Ümmü Ma'bed rađiyallāhu 'anhā fî ba'zı mā veşafethu bihi*. Ve dağı ĥavātîn-i sa'âdet-ķarîn ĥazretâtından Ümmü Ma'bed ĥazretleri ki cenāb-ı resülullāh-ı şefā'at-destgāĥ ĥazretlerinüñ hicret-i pür-ĥikmetlerinde cemāl-i bā-kemālleri müşāhedesiyle sîr-âb olmaĝın na't-ı pāk-i Aĥmedî vaşf-ı etvār-ı Muĥammedî'de ĥaylî ser-âmed idi. Ol nebiyy-i mes'üduñ ba'zı vaşf-ı maĥmüdlarında buyurmuşlar ki *ecmelu'n-nāsi min ba'idin ve eĥlāhu ve aĥsenuhu min Ķarîbin*. Ya'nî ol peyĝamber-i şāĥibü'l-ĥavz ve'l-ķevşer ĥazretleri irāķdan nāsuñ ziyāde cemîli ve yakından Ķatı şîrîn-ĥû güzel ĥalîli idi. *Ve fî ĥadîsi'bni Ebî Ĥāle*. Ve yine İbn Ebî Ĥāle ki nām-ı sāmîleri Hind'dir. Resül-i ekrem şallallāhu 'aleyhi ve sellem ĥazretlerinüñ rebîb-i lebibleri ve Fāţmatü'z-zehrā rađiyallāhu 'anhā ĥazretlerinüñ li-ümm-i birāder-i cān-berāberleri ve sibteyn-i muĥteremeyn-i zînet-efzā-yı her dü-ĥaremeyn rađiyallāhu 'anhā cenāb-ı sa'âdet-me'āblarınuñ ĥâl-i pür-kemālleridür. Ĥadd-i zātında anlar ol âb-ı rüy-ı 'âlem resül-i muĥterem şallallāhu 'aleyhi ve sellem ĥazretlerinüñ sinn-i şıĝarda terbiyelerinde olmaĝla her bār maĥāsîn-i âfitāb-cenābları müşāhedesiyle behre-yāb ve ekşer etvār-ı kevşer-âşārlarından sîr-âb olup ĥattā beyne'l-aşĥāb Vaşşāf 'unvāniyla mu'anven ve şöĥret-yāb olmuşlar-idi. Buyururlar ki *yetele'le'u vechuhū şallallāhu 'aleyhi ve sellem*

tele'lu'e'l-ķameri leylete'l-bedri. Ya'nî ol nebiyy-i mükerrerem şallallāhu 'aleyhi ve sellem hazretlerinin cemāl-i nūr-ı efdālleri on dördüncü gicede ziyā-bağş-ı bedr-i münir gibi rahşende ve müstenir olur idi. *Ve ķāle emirü'l-mü'minin 'Alî bin Ebî Tālib radiyallāhu 'anhu fi āhiri vaşfihi lehu şallallāhu 'aleyhi vesellem men re'āhu bediheten hābehü*. Ve yine emirü'l-mü'minin esedullāhü'l-gālib 'Alî bin Ebî Tālib hazretleri Cenāb-ı resül-i Hudā ḥabīb-i zāt-ı Kibriyā ya'nî Muhammedü'l-Muṣṭafā 'aleyhi's-selām hazretlerini āhir vaşflarında buyururlar ki bir kimse hazret-i resülullāh-ı şefā'at-penāhi ihtilāṭ ve üns itmeksizin def'i görse heybet-i nübüvvet ve 'azamet-i risālet bi-ihtiyār ol kimsenüñ derününe māl-ā-māl olup nā-çār korķar idi. *Ve men hāleṭahu ma'rifeten eḥabbehu*. Ve eger ol maḥbüb-ı nāsa ma'rifet ü iz'an kaşdıyla ihtilāṭ u istinās eylese żarürî maḥabbet ü meveddet ider idi.

[92a] *Yeķūlu nā'ituhū lem erā ķablehū velā ba'dehū mişlehū*. Zāt-ı ḥamīde-simātları vaşfları süḥan-pirā olan nā'it-ı ķadem-rāsiḥ ve cenān-şābitleri buyururlar ki ol peygamber-i zî-şān ve ol meḥḥar-ı her dü-cihān hazretlerinin zamān-ı sa'adet-bürhānlarından evvel ve soñra zāt-ı behbūd-ı vücūd-ı mes'udlarına müşākil ü mümāşil görmedim. *Ve 'an Hind bin Ebî Hāle radiyallāhu 'anhu*. Ve yine Hind mümā-ileyh hazretlerinden mervidür ki buyurmuşlar: *Kāne resülullāh şallallāhu 'aleyhi ve sellem faḥmen*. Ya'nî ol Cenāb-ı resül-i Hudā ve meḥḥar-ı rüsül ü enbiyā hazretlerinin cism-i laṭif ü na'imleri ḥaylice büyük ve 'azim idi. Fe-lā cerem vücūd-ı tāb-nāk ve beden-i pāklerinin 'izam-ı şuverileri 'izam-ı ma'nevilerine bir ḳavî delil ve mişāl-i bi-mişāl-i pür-i'tidālleri ḥüsni-ı imtizācda reşk-efzūd-ı derün-ı selsebül idi. *Mufaḥḥamen*. Ve daḥı şudür u 'uyunda mu'azzam u mükerrerem ve celālet-i şān-ile mübeccel ü müselleme idi. Pes bir zāt-ı şerif ki 'indallāh-ı cihān-āferin ve mu'azzez ü muḥterem ola. Miyān-ı efrād-ı āferidede nice olmak gerekdür andan ma'lüm u nümāyān olur. *Yetele'le'u vechuhū*. Mübārek vech-i vecih ü rüy-ı nezihleri her bār yıldırır idi. *Tele'lu'e'l-ķameri leylete'l-bedri*. On dördüncü gicede māl-ı tābānuñ yıldıracağı gibi. *Aṭvele mine'l-merbū'i*. Beyne'n-nās orta boylu 'add olunanlardan uzunrak idi. *Ve aķşaru mine'l-müşezziḳi*. Daḥı bi-meze uzunlardan kışarak idi. *'Azime'l-hāmeti*. Ser-i devlet-eşerleri mevzün u laṭif ve yakışıklı büyücek idi. Güyā ki ol re's-i şerif-i resül-i muṭṭalibī tāc-ı risāletüñ nürdan āferide mālī vü leb-ber-lebi idi. *Racile'ş-şari*. Daḥı mübārek gisū-yı müşgîn-būları gāyet laṭif ü mevzün idi ki ḥalāvetsiz şarkmaḳdan ve bi-meze ḳıvrıcık olmaḳdan beri idi. *İn infereķat 'aķiķatuhu ferāķahā*. Ya'nî müy-ı ser-i 'anberin ü garrāları bi'z-zāt veyāḥūd taḥriķ-i şabā-yı 'abir-intimā ile müteferriķ ü perişān olsa ol ḥālet-i behcet-efzāya müsā'adeyi istişvāb u istiḥsān buyururlar idi. *Ve illā felā*. Ve eger böyle bir ḥāl olmasa ol ḥabīb-i zü'l-celāl kendiler sa'adete emr-i tefriķa ḳıyām u ihtimām buyurmayup ḥāl-i ḥoş-ḥāl üzere terk ü ihmāl buyururlardı. *Yucāvizu şa'ruhu şaḥmete uzuneyhi izen huve vefferahū*. Ya'nî nā-gāh ki gisū-yı 'anberinlerini tevķir eyleyüp çoğaltsalar ol müy-ı dil-cüy-ı müşgîn-bū mübārek ḳulaḳları yumuşaḳlarını geçer idi. *Ezhere'l-levni*. Ya'nî levni-i şerifleri ziyāde laṭif ve beyāz-ı nürāni idi ki leṭāfetsiz aķ degül belki bir miķdār kırmızılıcaḳ ḥiss ü derk olunur idi. Meşelā bizüm idrākimüze göre ba'zı beyāz gülde müşāhede olunur. *Vāsi'a'l-cebini*. Ve daḥı cebin-i nür-āferinleri aķık u büyücek ve ziyāde laṭif ü gökçek idi. *Ezecem'e'l-ḥavācibi sevābiga*. Ve daḥı ebrü-yı dil-cūları bir miķdār incerek ve ziyāde

[92b] laṭif ü mevzün ve cemī'-i cihetden kāmīl-i rāst-keşide güyā ki bir nün-ı maşūn idi. *Min ḡayri ḳarnin*. Birbirlerine muķārenet ve ittişālsiz her biri ḳarīn-i

'ayne'l-kemâl ve reşk-efzûd-ı kavş-i bî-nazîr ü bî-mişâl idi. *Beynehumâ 'ırķun yudirruhu'l-ğazabu*. Ya'nî miyân-ı ebruvân-ı behcet-'unvânlarında bir ıtar-ı nûr-eşer var idi ki bi-hasebi'l-beşeriyye belki muķtezâ-yı hikmet-i nebeviyye zât-ı melek-simâtlarına ıtarî olan ğazab-ı taħrîke sebeb olur idi. Erbâb-ı 'ırfân zât-ı resûl-i sûtûde-şifâta ğazab tatarruķ eyledüĝin ol eşer-i nûr-ı başardan râyĝan bilürler-idi. *Aķne'l-'irneyni*. Ve daħı mübârek burunları bir miķdâr uzunca ve ıtaraf-ı bâhirü'-şerefleri bir miķdâr incerek idi. *Lehû nûrun ya'lûhu*. Kendülere maħşûş bir nûr var idi. Her bâr enf-i münîfleri üzere görinür idi. *Yaħsebuhu men lem yete'emmeltu eşemme*. Ya'nî te'emmül ve diķķatle nazâr itmeyen kimse bâdî nazarda mübârek burunları üzere bir miķdâr yüksekliecek varzannider idi. *Kesse'l-lihyeti*. Ve mübârek şakal-ı nûr-mişâl ü bî-zıllâleri ince ve seyrek ve uzun degül idi. Belki bir miķdâr şıkca ve degirmi maıbu'ul'eıvâr ve ĝâyet laııf ü mu'tedil ü hem-vâr idi. *Ed'ace*. Ya'nî dide-i nûr-ı dide vü çeşm-i füyüzât-çeşidelerininü siyâhı ziyâde ħâlîş siyâh ve beyâzı daħı laııf beyâz-ı bî-iştibâh idi. *Sehle'l-haddeyni*. Ve ol resûl-i zü'l-celâl ħazretlerinüñ ruħsâr-ı gülgün-ı nûr-mişâlleri ziyâde hem-vâr u i'tidâl üzere idi ki ařlâ irtifâ' u inķibâzdan bir zerre nesne derk olunmaķ bir emr-i muħâl idi. *Dalî'a'l-femi*. Ve daħı ol nebiyy-i zî-řân u güzide-i benî-'Adnân ve ħulâşa-i ins ü cân ħazretlerinüñ dehân-ı ħikem-beyân u mu'cize-efşânları bir miķdâr vâsi'ce idi. Lâkin ma'lûm ola ki miyân-ı 'Arab-ı 'Arbâ'da vüs'at-ı fem esbâb-ı faħr u şenâdan olduĝı müttefik-i ümemdür. Zirâ edâ-yı feşâhat u belâĝat ve ħaķķ-ı tekellüme kemâl-i ħudret bunuñla cilve-ger-i minaşsa-i sühûlet olur. Pes řu'arâ-yı Rûm u 'Acem'üñ dehân-ı ħübândan meşelâ ĝâh noķta vü ĝâh 'adem ta'bırleri miyân-ı fuřaħâ-yı 'Arab'da maķbûl ü müsellem degüldür. Belî ĝaraż-ı âħer şaşdıyla şirâze-ıtırâz-ı i'tibârât-ı 'Acem olmaķ olur. *Eşnebe*. Ve daħı dendân-ı ziyâ-feşânları ziyâde laııf ü keskin ve beyâz-ı benâķ u âb-dâr-ı lü'lü-i taħsîn idi. *Müfellece'l-esnâni*. Ve yine miyân-ı dendân-ı le'âlî-şânları i'tidâl üzere seyrek ve cümle hem-vâr u yeksân idi. *Daķıķa'l-mesrubeti*. Ve yine mübârek řadr-ı bedr-ârâlarından sürre-i dürre-veşlerine varınca ziyâde laııf ü nâzûk saıır-ı memdûd gibi bir miķdâr kııl var idi ki enlü degül ve şıkca ve uzunca daħı degül belki ol müy-ı müşĝîn-ħâl nezâket ü hem-vârîde miķyâs-ı i'tidâl idi. *Keenne'unuķahû cıdu dümyetin*. Keenne ol resûl-i kerîmüñ ĝerden-i sîmîn ve ceyyid-ı na'ımleri erbâbı nazârında

[93a] nazîri 'adım olan ĝerden-i şanem-i 'acc veyâħûd sîm idi. *Fî şafâi'l-fıđđati*. Ya'nî ifrât-ı leme'an ve berîķde ĝüyâ ki bir ħâlîş evşâfı ĝümüřü idi. *Mu'tedile'l-ħalkı*. Ya'nî ol nebiyy-i Kureyři'nüñ yaradılışı öyle mu'tedil idi ki a'zâ-yı şerîfe tamâmen birbirine her ħâlde uyĝun ve kemâ-yenbaĝî cümle mümâsil ü mevzûn idi. *Bâdinen mutemâsiken*. Ya'nî ol resûl-i muħterem ü güzide-i benî-âdem şallallâhu 'aleyhi ve sellem ħazretlerinüñ mübârek cism-i mükerremleri ħaylice iri ve laħm-ı mufahııamları güzel řavî ve řâ'ibe-i naķâyıřdan bi'l-küllîyye berî idi. *Sevâe'l-baııni ve'ş-şadri*. Ve daħı şikem-i pür-ħikemleriyle şadr-ı bedr-i münevverleri bir levĥ-i sîmîn-levĥ gibi besberâber idi. *Muřıĥa'ş-şadri*. Ve yine şadr-ı meřrûĥ-ı resûl řemî'-i maħzen-i esrâr-ı ilâhî ve ma'den-i aħbâr-ı nâ-mütenâhî olduĝına binâ'en i'tidâl üzere fesîĥ u vâsi' idi. *Ba'ıdun mâ-beyne'l-menķibeyni*. Ve miyân-ı düş-ı manzar-şürüşları ya'nî mübârek yaĝrınları kemâl-i i'tidâl üzere uzacıķ idi ki tām bedânet ve daħâmet anuñla zâhir ü hüveydâ ve celâlet-i nübüvvet bir nev'a daħı peydâ olur idi. *Dahme'l-kerâdisi*. Ya'nî omuz başı ve uyluķ başı ve dizĝözi üstüĥân-ı nûr-âşiyânları sâ'ir a'zâ-yı celile-i nebeviyyeye esâs-ı nûr iķtibâs olduĝına

binâ'en ol cenâb-ı hazret-i Hâk ve Hâkîm-i ezeli-i mutlak lâ-cerem böylece kavî vü iri olmasını evfağ bilüp bu güne laîf ü yeksân u mevzûn ve mu'tedil kaviiyy ü me'mûn halk eylemiş-idi. *Fe-tebârekallâhu ahsene'l-hâlıkîn ni'me'l-hâkîm ve huve Rabbu'l-'âlemîn. Enverel-muteccerredî.* Ve bir emr-i tārîyle şevbden 'ârî olan cesed-i şerîfleri ziyâde nûrlı idi. Ya'nî cism-i pāk-i Muḥammedî ve beden-i tâb-nāk-i Aḥmedî nazar-ı ilâhî-i sermedîye kemâ-yenbağî maẓhar olduğına binâ'en ba'zı mertebe rîğ ü ğubâr veyâhûd ḥarâret-i âfitâb-ı tâb-dâr işâbet itmekle aşlâ kıramak ihtimâli olmaz idi.

Li-münşi'ihî

(Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilün)

Ol beden kim ola nûrdan a'lâ

Aña kirlenmek olur mı ḥâsâ

Olmadı sâyesi üftâde-i ḥâk

İtdi bu luḫfi daḫı aña Ḥudâ

Hîç pâ-mâl-i meges olmadı hem

Oldı bu nev'ada ta'zîm aña

Mâ-ḥaşal ḥazret-i faḫr-ı rüsülün

Cism-i pâkinde görünürdi cilâ

Mevşûle mâ-beyne'l-lebbeti ve's-surreti bi-şa'rin yecrî ke'l-ḥaḫḫi. Ya'nî ol nebiyy-i maḥmûduñ vücûd-ı behbûd u zât-ı mes'ûdlarında sine-i nûr-âyîneleri ucından nâf-ı müşğîn-nâflarına varınca iki tarafları muttaşıl mânend-i ḥaḫḫ-ı siyâh-ı müşğ-bâr ziyâde nâzûk ü hem-vâr kıldan ince bir saḫr-ı âb-dâr var idi. *'Âri's-sedyeyni.* Ve daḫı pistân-ı ḥoḫḫa-nişân ve lü'lü'-i 'unvânlarında ya'nî mübârek memelerinde

[93b] kıl kadar küdüret olmayup bi'l-cümle nesneden 'ârî vü berî idi. *Mâsivâ zâlike.* İllâ ancak mücâveret tarîkiyle ol şekl-i ḥaḫḫda nümüdâr olan müy-ı müşğ-bâr u 'anber-âşâr var idi. *Eş'are'z-zira'ayni ve'l-men kibeyni ve e'âli's-şadri.* Ya'nî mübârek kıollarında ve mübârek omuzlarında ve sine-i âyîne-i sinelerinün taraf-ı bâlâlarında vâfirce müy-ı ğâliye-bûlar var idi ve bi'l-cümle bu mevâzi'-i mübârekede ol müy-ı dil-cüy u müşğ-bû ḫaylice olup her biri ol nebiyy-i mutḫalibide olan kuvvet-i risâlet ve mehâbet-i nübüvvet ve farḫ-ı şecâ'atden lisân-ı ḫâl-i ḫoş-maḫâlle ḫaber-ğü idi. *Ṭavîle'z-zendeyni.* Ve mübârek bilekleri i'tidâl üzere uzun ve mevzûn idi. Ba'zı şerrâḫ murâd bunda mübârek kıollarında olan üstüḫân-ı nûr-'unvânlarunuñ uzunlığıdur dimiş. *Raḫbe'r-râḫati.* Ve 'amme-i enâmarâḫat-resân olan râḫa-i kerem-sâḫaları ya'nî mübârek ellerinün ayaları daḫı vâsi'ce idi. Ḥaḫḫâ ki erbâb-ı başar bu ḫilḫat-i nûr-ı başar ile ol resûl-i maḥmûdü'l-ḫiḫâl ve maḫbûb-ı Ḥudâ-yı müte'âl

hazretlerinüñ kâffe-i cihāniyāna kerem-bağış-ı bî-bahāne olduklarına istidlāl eyleyüp bu şekl-i maṭbū'ı aña ni'amü'l-eşer bilürler idi. *Şeşne 'l-keffeyn ve 'l-kağemeyni*. Ya'nî ol peygamber-i kerimü's-şān u 'azimü'l-burhānuñ yed-i kerem-simleri ve kağem-i muḥteremleri ḥattā bi't-tamām ve 'l-kemāl enāmîl-i meymūn u 'aṭā-şāmîlleri gāyet maṭbū' u hem-vār ve laṭîf ü hoş-eṭvār i'tidāl üzere irice ve etine dolica idi. *Sā'ile 'l-eṭrāfi*. Ve daḥı ol resül-i zü'l-celāl ve ḥabîb-i Rabb-ı müte'ālüñ menba'-ı māü'l-ḥayāt ve reşk-efrūd-ı āb-ı zülāl olan enāmîl-i nūr-mişāl ve kerem-ḥaşā'illeri ya'nî bi'l-cümle mübārek parmakları ziyāde mu'tedil ü mevzūn ve uzunca vü hem-vār ve kağem-nümün idi. Ḥattā cild-i pāk-i tāb-nāklerinde aşlā zerre kağar tekessür ü teşennü ü ta'aḫḫuddan bir eşer görünmez idi. Belki ifrāt-ı nūrāniyyetden mānend-i kevşer her tarafa seyelān ider zann olunur idi. Ba'zı rivāyetde *sā'ine 'l-eṭrāf ev sā'ire 'l-eṭrāfvākı* olmuşdur. Bunlar daḥı ma'nā-yı evvele 'ā'iddür. *Sebte 'l-aşabi*. Ve daḥı ol meḥḥar-ı evāḥir ü evā'ilüñ aṭnāb-ı mafāşlları ya'nî mübārek siñirleri cümle laṭîf ü bükülmesiz ve ziyāde hem-vār u düz idi ki aşlā ta'aḫḫud u büküm derk ü ḥiss olunmaz idi. *Ḥumşane 'l-aḥmeşeyni*. Ve daḥı ol peygamber-i zevi'l-iḥtirām 'aleyhi's-şalātu ve's-selām ḥazretleri sa'ādetle ḥareket ü ḥirām buyurduklarında vasaṭ-ı kağem-i muḥteremleri tamāmen büse-gāh-ı zemīn-i rif'at-reḥīn olmaz idi. Belki ancak ökçe taraḫı ve parmaklar taraḫı ve bir miḫdār taşra taraḫı büse-dār-ı ḥāk-i 'iṭr-nāk olur idi. *Mesīḥa 'l-kağemeyni yenbū 'anhume 'l-mā'*. Ya'nî ol nebiyy-i zübde-i kā'ināt ve meḥḥar-ı mevcūdāt ḥazretlerinüñ mübārek ayakları öyle laṭîf ü berik idi ki güyā nürdan

[94a] teccessüd ü teccessüm eylemiş-idi. Üzerlerine dökilen āb-ı kevşer cenāb-ı ber-mir'āt-ı mücellā gibi bî-kaḫār u bî-me'āb olup fi'l-ḥāl şükrullāhu ta'ālā yerlere üftāde vü rū-māl olur idi. *İzā zāle zāle taḫallu'an*. Ve eger ol cenāb-ı ḥazret-i risālet sa'ādetle her gāh ki bir semte ḥareket buyursalar eşnā-yı ḥirāmda her çend ki ref-i aḫdāma iḫdām ideler. Mübārek pāy-ı rif'at-intimāların kuvvetlüce kađdırurlar idi. Meşelā mütekebbirān ve nāzendegān-ı cihāniyān gibi bir yere gitdükte ayak sürüyüp nāz-ile yürimezler idi. *Ve yaḫtū tekeffuen*. Ve yürüdükde daḥı cādde-i ṭarīḫa mā'il yürürler idi. Ba'zı kibār tercemesinde tekeffū' laḫzını kuđdām cānibine teveccüh ile tefsir idüp ya'nî meşyeleri temāyül ile degül idi şalınup yürimezler idi. Ba'zı şerāḫ-ı Buḫārī *kāne izā meşā yemilu ilā kuđdāmihi bi-vaz'i ḥuṭu vātin muttesi'atin* didüğü anı mü'eyyiddür dimişler. *Ve yemşi hevnen*. Ve daḥı meşy ve ḥareketlerinde ziyāde vaḫār ve sekīnet iltizām iderler idi ki maḫrūrāne şalınmaḫ iḫtimāli olmaz idi. *Zerī'a 'l-mişyeti*. Ya'nî ḥareket-i pür-bereketlerinde luṭfla sür'at iderler idi ki *ke'ennemā yenḫaṭtu min şabebin*. Keenne ol nebiyy-i muḥterem şallallāhu 'aleyhi ve sellem ḥazretleri sa'ādetle bir semte ḥirām ve devletle bir yere şarf-ı kađem buyurduklarında güyā ki bir yüksek yerden inerlerdi. *Ve izā iltefete iltefete cemī'an*. Ve eger ol güzīde-i benī-ādem ve şefā'at-cüy-ı uşāt-ı ümem her gāh ki luṭfla iltifāt buyurup bir nesneye naḫar-bāz olsalar külliyyet ile müteveccih olup gürür-ı nāz ile nigeḫ-endāz olmazlar idi. *Ḥāfiẓa 't-tarfī*. Daḥı ol ḫulāşa-i nev'-i insān ve ḫarīr-i 'uyūn-ı a'yān ḥazretleri çendān vaḫūr idiler ki efrād-ı āferīdeden bir ferde maḫdūr degüldür. Binā'en 'alā zā mübārek dīde-i nūr-ı dīde ve çeşm-i cemāl-çeşideleri *maḫfūzun min 'indillāh* olup rū'yeti nā-sezā olacaḫ naḫar-bāziden bi'l-küllīye maşūn-ı bilā-iştibāḫ idiler. *Naḫaruhu ile 'l-arzi aṭvelu min naḫarihi ile's-semā'i*. Ya'nî ol resül-i Ḥudā ve maḫbūb-ı zāt-ı kibriyānuñ yerlere naḫarı göklere naḫarından dırāz ve ḫilāfi bi'n-nisbete az idi. Zira ḫaẓiyye-i vaḫār u ḫuzū' ve ādāb-ı tevāzu' u

huşû' bu tavr-ı maṭbû'dan ziyâdece peydâ ve nümâyân u hüveydâ olur. *Cullu naẓarahi'l-mulâḥazatu*. Ya'nî umûr-ı dünyâya olan naẓar u i'tibârları ekşer ḥâlde kader-i yesîr üzere bedîdâr idi. *Yesûku aşḥâbehû*. Ya'nî zât-ı zevî'l-ihtirâmları aşḥâb-ı kirâmlarıyla bir yerde refâkat u ḥirâm buyursalar ol resûl-i kerîm anları taḳdîm idüp kendüler sâ'adetle verâ-yı aşḥâbda ḳalup irâ'et-i râh-ı tevâzu' vü ta'zîm ider idi. *Ve yebde'u men lekîyehû bi's-selâmi*. Ve daḥî ümmet-i sa'âdet-ı tîynet ü devlet-ül fetden her kime râst gelseler zât-ı sûtûde-sıfâtları bi'z-zât evvelâ selâm virmege mübâdere vü müsâra'at buyurup şaḥb-i kirâmlarına

[94b] bu nev'a daḥî ḳaşd-ı ikrâm iderler idi *ḳâle*. Yine İbn Ebî Hâle ḥazretleri buyurdılar ki *kâne resûlullâh şallallâhu ta'âlâ 'aleyhi ve sellem mutevâsile'l-aḥzânî*. Ol mesned-i peymâberân ve ol resûl-i âḥîr zamân ḥazretleri umûr-ı âḥirete müte'alliḳa olan ḡam u elemelerini birbirlerine ulaştırur idi. *Dâ'ime'l-fikreti*. Ve daḥî umûr-ı mezkûreye fikr ü endişelerinde devâm üzre idiler. *Leysel lehu râḥatun*. Dünyâda anları için aḫlâ râḥat u şafâ yoḡ-idi. *Ve lâ yetekellemu fî ḡayri ḥâcetin*. Ve daḥî dünyevî veyâ uhrevî bir ḥâcet-i beşeriyye olmaḳsızın kelâma iḳdâm buyurmazlar idi. *Ṭavîle's-sukûti*. Keşret-i ezḳâr ve devâm-ı efkârdan nâşî sükûtları ṭavîl ve nutḳları ḳalîl idi. *Yefetihû'l-ḳelâme] ve yaḥtimuhu bi-eşdâḳihi*. Ya'nî ol nebiyy-i zî-şân sa'âdetle nutḳ buyurup meclise dürr-efşân olsalar kelimât-ı dürr-bârlarına mübârek deḥânlarından nice bed' iderlerse öylece pâyân virürlerdi ve bi'l-cümle ol resûl-i 'adnânî dil ucıyla söylemegi kendilere erzânî görmezler idi. *Ve yetekellemu bi-cevâmi'i'l-ḳelîmi*. Ve her bâr ki söyleseler kelimât-ı feşâḥat-ı ḡâyât u belâḡat-ı âyâtları hezâr meşâliḥ ü ḥikemi ve üslûb-ı bedî'-i i'câz-şiyemî müştemil tarz üzere olup böylece cevâhir ü zevâhir-nişâr ve i'câz-ı ḥikem-güftâr olurlar idi. Ḥaḳḳâ ki kelâm-ı lü'lü'-i insicâmlarınun sebḳ ü keyfiyyeti yanında bülaḡâ-yı 'Arab-ı 'Arbâ lal ve ḥikmeti miyânında ḥükemâ-yı Rûm u 'Acem bi-şu'ûr u bi-mecâl idüğü ezḫân-ı ḥavâşş u 'avâmda mâl-â-mâl olmuşdur. *Faşlun lâ fuẓûle fihî ve lâ taḳşîra*. Öyle kelâm-ı le'âlî-nizâm-ı şâmil ü kâmil ki miyân-ı ḥaḳḳ u bâḫlî fâşıl idi ve yine anda aḫlâ beyhûde ziyâde ve fehmi-murâda mâni' olacaḳ ḳuşûr yoḡ-idi. *Demîsen leysel bi'l-câfi*. Ya'nî ol nebiyy-i kerîmün ḥaḳḳ-ı 'azîmleri ḡâyât luḳ u sühûlet üzere idi ki aḫlâ bir ferde cevr ü cefâyı sezâ vü revâ görmezler idi. *Ve lâ'l-mühîni*. Ve daḥî ol menba'-ı risâlet ve melek-ḥaşlet ḥazretleri kimseye ihânet ve ḥaḳâret itmezler idi ve ol resûl-i kerîm ve nebiyy-i celîli daḥî bir kimsenün taḥḳîr ve terzîli ihtimâli yoḡ-idi. Belki ḳadr-i a'lâları miyân-ı a'dâda bile hezâr merḥale ḳuvvet-i idrâkden bâlâ idi. *Yu'azzimu'n-nî'mete ve in deḳḳat*. Ya'nî zât-ı şerîf ve nefis-i nefîsleri-çün âmâde olunan nî'met her ne ḳadar ḳillet üzere olsa daḥî yine ol resûl-i kerîm anı istiḥḳâr eylemeyüp tevḳîr ü ta'zîm iderlerdi. *Lâ yezummu şey'en*. Eşyâdan bir şey'i zemm ü ḳadḥa ruḫşat virmezlerdi idi. *Lem yekun yezummu zevâḳan ve lâ yemdehuhû*. Ve bi'l-cümle maṭ'ûm u meşrûbdan bir nesneyi zemm ü medḥ ider olmadılar. Belki mübârek tab'-ı kerem-i maṭbû'larında ârzü olsa sa'âdetle tenâvül buyurup ârzü olmadığı taḳdîrce luḳfla keff-i yed-i sa'âdet-i sermed iderler idi. *Ve lâ yuḳâmu li-ḡazabihî*. Cenâb-ı resûl-i ḫalîm ü selîm ki müstecmi'-i meḳârim-i aḫlâḳ olmaḳda mişli 'adîm oldığı bi'l-ittifâḳdur. Lâkin yine ḡazabân olduḳda bir vechle

[95a] ḳarşularına durulmaz idi. *İzâ ta'arraze'l-ḥaḳḳu bi-şey'in*. Meşelâ ibṭâl-i ḥaḳḳa mü'eddî olur bir şey'e ta'arruz u taşaddî olursa yâḥûd eşḫâşdan birisi vech-i mezkûr üzere bir nesneye ta'arruz eylese veyâḥûd cenâb-ı vaḥy-ül fetleri iḳâmet-i ḥaḳḳ-ı müşbet için ta'arruz u 'azîmet buyursalar meḥâbet-i risâlet ve celâlet-i

nübüvvet harekete gelüp bir ferde def ü i'tirāza miknet ü kudret olmaz idi. *Hattā yenteşıra lehu*. Hattā ol haqqa yardım idüp her bār ihyā-yı haqk ve ibtāl-i bātılı muṭlak iderler idi. Ve'l-hāşıl ol resül-i Rabbü'l-enām 'aleyhi's-şalatu ve's-selām ḥazretleri lā-meḥālete ṭaraf-ı haqdan ayrılmayup intişār u intikāma sa'y u ikdāmı sa'ādetle iltizām buyururlardı. *Ve lā yeğzabu li-nefsihi velā yenteşiru lehā*. Ya'nî ol resül-i ilāh u şefā'at-penāh u mekrümet-dest-gāh ḥazretleri bi-hükmi'l-beşeriyye teşehhî için ğazab veyāḥūd ittibā'-ı nefisle hetk-i edeb eyleyüp bir ferdden aḥz-ı intikām şadedinde olmazlar idi. Faraza bu şüretde rû-nümün olur ba'zî emrûñ sübütü muḥaqqak u muḥarrer olsa yine ol cenāb-ı Rabbü'l-erbāb u ḥālîku'l-enām ve'l-melikü'l-'allām ḥazretlerinden vaḥyu ilhāma mebnîdür dinilür. Rāstî-i maḳāle-i pür-ḥikmet mülāḥaza-i kışşa-i ḥazardan cilve-ger minaşşa-i şihḥat olur. *İzā eşārā eşāra bi-keffihî kullihā*. Her gāh ki sa'ādetle bir nesneye işāret buyursalar tamāmen mübārek keff-i kerem-güsterleriyle işāret ve bu nev'adaḥı luṭfu mürüvvet ve ta'lîm-i ümmet iderlerdi. *Ve izā ta'accebe ḳallebehā*. Ve eger bir nesneden ta'accüb itseler mübārek dest-i kerem-peyvestlerinin ayasını cānib-i semāya dutup ṭaşra ṭarafıyla yire imā iderler idi. *Ve izā taḥaddese itteşāle bihā*. Ve her zamān ki süḥan-pirāyî ve luṭf-efzāyî buyurup bir nesneden ḥaber vîrseler kelimāt-ı siḥr-eşerlerini işāret-i 'aliyyeleriyle muttaşıl ve muḥarrer iderlerdi. *Fe yaḍribu bi-ibḥāmihî'l-yumnā rāḥate'l-yusrā*. Ve sa'ādetle mübārek sağ ellerinün baş parmağıyla mübārek şol elleri ayasına ururlar idi. *Ve izā ğazibe e'raza ve eşāḥa*. Ve eger bir kār-ı nā-girdār için ğazab itseler ḥilkāt-ı kerem-ṭıynet ve melek-ḥilkātleri muḳtezasınca 'afva müsāra'at idüp lev m ü mu'āḥezeden a'rāz u inkıbāz üzere olurlar idi. *Ve izā ferihā ğazza ṭarfehu*. Ve eger bir nesneden mesrūr olsalar yemîn ü yesāra nigerān olup aslā izḥār-ı sürür u ḥubūr itmezlerdi. *Cullu ḍaḥikihî't-tebessumu*. Ekşer ḥandeleri tebessüm idi. *Ve yefterru 'an mişli ḥabbi'l-ġamāmi*. Ve ol resül-i nāzük-deḥān ḥande-nüş-ı cāna ruḥşat buyursalar maġbūt-ı dürr-i şeh-vār olan mübārek dendān-ı āb-dārları laṭîf ü berîk ü hem-vār güyā dolı dāneleri gibi hüveydā vü bedīdār olurdu. **Tekmile**. Mütercim 'abd-i saḳim **Vahdî İbrāhîm** eydür ki *Şifā* da

[95b] mezkûr olan ḥilye-i pāk-i Ahmedî ve na't-ı tāb-nāk-ı Muḥammedî bu maḳāmda ḥüsn-i ihtitām buldı. *Feli'llāhî'l-ḥamdü ve'l-minnetu zi'l-in'ām ve li'r-Resülü ebha't-tahiyyeti ve's-selāmi*. Lākin mühr-i müşġin-i nübüvvet ve ḥātem-i ḥucet-i risāletün ḍaḥı *Şemā'il-i Şerife*'de mezbûr u mestûr olduġı vech üzere bu tercemede irādını müstahsen ve belki zib-efzûd nigār-ḥāne-i cān u ten görüp ṭarz-ı sâbık üzere serd ü beyāna taşaddî eyledim *ve minallāhî'l-hidāyetu ve't-tevfîku ve's-sülûku ilā sevāi't-ṭarîk*. 'An Sā'ib bin Yezîd raḍiyallahu 'anhu enneḥu ḳāle nazaratu ile'l-ḥātemi beyne ketifeyhi. Ḳā'il-i ḥadîs bu güne taḥdîş ider ki Cenāb-ı sa'ādet-şiyem peyāmer ü resül-i kerîm Ḥudā-yı ekber ḥazretlerinin iki yağrınları arasında mühr-i nübüvvet ve ḥātem-i risālete nazar itdim gördüm. *Fe izā huve zirru'l-ḥacele*. Nā-gāh ol mühr-i münevver ve ol ḳarîrû'l-'ayn u nûru'l-başar çerge¹³ ve oba

¹³*Tarama Sözlüğü'*nde "çerge/çerge" şeklinde ve "derme çatma çadır" anlamıyla yer almaktadır (2009, 57). Hasan Eren, *Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü* adlı çalışmasında, çerge, çergi maddesinde kelimeye göçebe çadırı ve çingene çadırı anlamlarını vererek "Anadolu ve özellikle Balkan ağzlarında çerge, çergi kilim, bir çeşit dokuma örtü olarak da kullanılır, Balkan dillerinden alındığı anlaşılıyor." demektedir (2020, 106).

Tirmizî'nin *Şemâil-i Şerif*'inde "Peygamberlik mührü, sanki keklik yumurtası kadardı veya gelin güveyi için yapılan cibinlik düğmesi kadardı. Hacele, gelin için kubbe gibi yapılan bir

tüğmesine beñzer idi. *Ve ‘an Cābir bin Semüre rađiyallāhu ta ‘ālā ‘anhu rāeytu’l-ḥāteme beyne ketifeyhi resūlillāh şallallāhi ‘aleyhi ve sellem guddeten ḥamrāe.* Bu ḥadīsūñ kā’ili ve bu şerefūñ nā’ili daḥı buyurmuşlar ki ben ḥātemi gördüm. Ol mühr-i şerīf ol mevzī’-i münīfde et ile deri arasında peydā olan bez didükleri nesne ki kırmızı renklü bir cism-i laṭīf idi ki *mişle beyzati’l-ḥamāme* miḳdārda gügercin yumurdasınca var idi. *Ve fī rivāyeti Müslim ‘anhu ve rāeytu’l-ḥāteme beyne ketifeyhi mişle beyzati’l-ḥamāmeti yeşbehu cesedahu hāzā ve ‘an Ebū Zeydīn ḥüve şa ‘rātun mucsemi ‘ātun.* İmām Kaşallānī eydür ki zāhiren bunlar ol mühr-i nübüvveti görmek devletine mazhar olmadılar, belki elleriyle mess idüp mertebe-i ḥislerine lāyih oldığı üzere bir miḳdār mucsemi’ olup birikmiş müy-ı ‘anber-büy-ı dil-cū idi didiler. *Ve ‘an Ebī Sa ‘id el-Hudrī rađiyallāhu ‘anhu ennehu kāne fī zahrihi şallallāhu ta ‘ālā ‘aleyhi ve sellem biđ‘ate laḥmin nāşizetin.* Bunlardan vārid olan ḥaber-i rif‘ateşere göre ol cism-i laṭīf bir miḳdār yükserak laḥm-ı behcet-elīf idi ve ‘an ‘Abdullāh bin Sercis rađiyallāhu ‘anhu innehu mişle’l-cum’ı. Bunlardan naḳl olunan eşer-i mu‘tebere göre nazarlarına bir miḳdār büyücek görinüp faraža yumruḳ gibi idi ki *ḥavlehā ḥıyelān ke’ennehā şā ālil.* Eṭrāfında noḥud dāneleri gibi et beñleri var idi ki her biri zīnet-efzā-yı mühr-i güher-i vālā idi. Bu ‘abd-i za‘if ü bende-i naḥīf mürdan kem-ter cümleden aḥḳar saḳim ü ‘alil kem-māye vü zelilīñ añladığı budur ki bu ifāde-i müşkil-beyān bi’n-nisbeti ilā ba‘zī’l-ehyān veyāḥūd isti‘dād-ı re’yde olan ḥālete göre nümāyān olmaḳ gerekdür ve ‘inde’t-taḥḳik bunlar cümle taḳrībīdür. Zīrā ümmehāt-ı şān-ı nübüvvet ve celālet-i ‘unvān-ı risālet erbāb-ı meveddete ve aşḥāb-ı ādāb-ı maḥabbete *ke-mā huve ḥaḳḳu nazarihi ve taḥḳıku başarihi* müsā‘ade vü kudret ve isti‘dād u ṭāḳat virmez idi ki her bir ferde yaḳın ḥāşıl ve herkes taḥḳıke vāşıl olup ‘alā vukū‘ ḥaberihī ruḥşat u miknet ola. *Vallāhu a ‘lem*

[96a] *bi’ş-şavāb ve ileyhi’l-merci’ ve ‘l-me‘āb ve huvellezi ya‘lemu’l-ğaybe ve ‘indehu ummu’l-kitāb. Ve ‘l-ḥamdulillāhi Rabbi’l-‘ālemīn ve ‘ş-şalātu ve ‘ş-selāmu ‘alā nebiyyihī ve ālihī ve şaḥbihī ecma ‘in. İlā yevmi’l-cezā’i ve ‘d-dīn. Āmīn.*

Sonuç

Vahdī İbrāhīm Efendī, 17. yüzyıl Arap dili ve edebiyatı âlimlerindedir. Kadı olarak görev yapmıştır. Aynı zamanda hattatlığıyla meşhur olmuştur. Vahdī İbrāhīm Efendī’nin kendi hattıyla istinsah ettiği eserlerini Sadrazam Ali Paşa Kütüphanesine bağışladığı bilinmektedir. Bu eserlerden birisi de çalışmamıza konu olan *Terceme-i Hilye-i Şerīf* adlı Türkçe mensur hilyedir. Eserin bilinen on bir nüshası vardır. Süleymaniye Kütüphanesi, Şehid Ali Paşa, 506/5’te kayıtlı müellif hattı nüshası 1104/1692-93 yılında istinsah edilmiştir ve bilinen en eski tarihli nüshadır. *Terceme-i Hilye-i Şerīf*, Kādī İyāz’ın *Şifā-i Şerīf* adlı eserinin hilye bölümü ile şemail bölümünün bir kısmının tercüme edilmesi suretiyle vücuda getirilmiştir. Tirmizī’nin *Şemāil-i Şerīf* inde yer alan peygamberlik mührü, “ek” başlığı altında verilerek eser tamamlanmıştır. Eserini tertip ederken Vahdī İbrāhīm Efendī’nin Hz. Peygamber’in uzuvlarını değil de *Şifā-i Şerīf* teki sıralamayı esas almış olması, eserin tertibinde bir dağınıklığa sebep olmuş; bu da Hz. Peygamber’in uzuvlarının

evdir ki bizim memleketimizde ona cibinlik denilir. Onun gümüşten veya ipekten kekkik yumurtası büyüklüğünde düğmeleri olur. O cibinlik denilen kubbeyi elbise, çeyiz ve perdelerle süslerler. Burada Saib hazretleri peygamberlik mührünün büyüklüğünü anlatmak istemiştir.” denilmektedir (1997, 38-39).

tüm vasıflarını topluca okuyup anlamayı zorlaştırmıştır. *Terceme-i Hilye-i Şerîf*, olumsuz sayılabilecek bu yönüyle diğer mensur hilyelerden ayrılmaktadır.

Hız. Peygamber'in uzuvları ile bazı güzel huylarının ve davranışlarının sanatkârâne bir üslup ile ayrıntılı bir şekilde tasvir edilmesi, eseri mensur hilyeler içerisinde değerli kılmaktadır. Uzun tamlamaları ve secileriyle 17. yüzyıl nesrinin örneklerinden olan eserin dilinin ağır olduğu söylenebilir. *Terceme-i Hilye-i Şerîf*, her ne kadar Kâdî İyâz'ın *Şifâ* adlı eserinin tercümesi olsa da bu eserin motamot bir çevirisi değildir. Vahdî İbrâhîm Efendi, *Şifâ*'dan aldığı bilgileri aktarırken esere bol bol övgü sözleri ve güzel sıfatlar eklemiş, sık sık teşbih sanatından faydalanmış, kendi yazdığı dört beyitle tercümesini süslemiş ve eseri adeta yeniden telif etmiştir. Bu sebeple *Terceme-i Hilye-i Şerîf*, telif-tercüme bir eser olarak kabul edilebilir.

Bütün mensur hilye metinlerinin tespit edilerek neşredilmesi hem mensur hilye türünün genel özelliklerinin tespit edilmesine hem de nesirle ilgili var olduğu bilinen bazı sorunların çözülmesine katkı sağlayacaktır. Ayrıca Türk edebiyatında geniş yer bulan tercüme faaliyetlerinin seyrine de bir edebî tür kapsamında ışık tutacaktır.

Türkçe *Terceme-i Hilye-i Şerîf* dışında Arapça hilyeleri de bulunan Vahdî İbrâhîm Efendi'nin bu Arapça hilyeleri üzerine yapılacak çalışmalar, araştırmacılara farklı mukayese imkânları sunacaktır.

Kaynakça

- Akkaya, Hüseyin. *Abdülhad Nûrî ve Divanı*. İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2003.
- Arslan, Mustafa Uğurlu. "Diyârbekirli Kâmî'nin Şemâ'il-i Şerîf Tercümesi". *Hikmet-Akademik Edebiyat Dergisi* Prof. Dr. Ali Nihad Tarlan Özel Sayısı (2018), 581-593.
- Dilçin, Cem. *Yeni Tarama Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2009.
- Durmuş, İsmail. "Vahdî Efendi". *DİA*. Ek-2/636-637. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2019.
- Erdoğan Taş, Mehtap. "Hoca Sa'deddîn Efendi'nin Mensur Hilyesi: Hilye-i Celiyye ve Şemâ'il-i 'Aliyye". *Amasya Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi* 3 (2018a), 19-60.
- Erdoğan Taş, Mehtap. "Kâdî Şâmî'nin Mensur Hilyesi: Şerh-i Hilyetü's-Şerîfe". *Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları Dergisi (ESTAD)* 1 (2018b), 169-186.
- Erdoğan Taş, Mehtap. "Abdülmeccid Sivasî'nin Mensur Hilyesi: Şerh-i Hilye-i Resûl". *Prof. Dr. Mehmet Arslan Armağanı*. ed. H. İbrahim Delice vd. 259-271. Sivas: Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Yayınları, 2019.
- Erdoğan Taş, Mehtap. "Akkirmânî Muhammed b. Mustafa'nın Mensur Hz. Muhammed Hilyesi". *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi (SUTAD)* 54 (2022), 167-197.

- Erdoğan Taş, Mehtap. “Sa’dî’nin Tercüme-i Hilye-i Şerîf Adlı Mensur Eseri,”. *Akademik Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi (ADED)*, 7/3 (2023), 2243-2270.
- Erdoğan, Mehtap. *Türk Edebiyatında Manzum Hilyeler*. İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2013.
- Eren, Hasan. *Eren Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü (ETDES)*. haz. Şükrü Haluk Akalın. Ankara: TDK Yayınları, 2020.
- Eşmeli, M. Ali. *Hilye-i Şerîfe*. İstanbul: Yüzakı Yayıncılık, 2010.
- Gerçekler, M. Fehmi. *Hilye-i Fahr-i Âlem*. İstanbul: Asarı İlmiye Kütüphanesi, 1944.
- Gök, Ömer. “Mustafâ Safî Efendi’nin Mensur Hilye-i Şerîf Tercemesi”. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-BELLETEN* 73 (2021), 57-83.
- Gözütok Tamdoğan, Zehra. “Türk-İslam Edebiyatında Hilye ve Halil B. Ali El-Kırımı’nın Mensur Hilye-i Nebevîsi”. *İstem* 14/28 (2016), 389-413.
- Gözütok Tamdoğan, Zehra. “Vahdî İbrâhîm’in Mensur Hilye Şerhi: Terceme-i Hilye-i Şerîfe”. *İslam Medeniyeti Araştırmaları Dergisi* 6/2 (2021), 353-392.
- Hasanov, Aya. *Vahdi İbrahim Efendi’nin “Tevşihu’t-Takvim Fi Şerhi Hilyeti’r-Rasuli’l-Kerim” Adlı Eserinin Tahkik ve Tahlili*. Amasya: Amasya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2023.
- İmâm-ı Tirmizî. *Şemâil-i Şerîf Tercemesi*. sadeleştiren Bekir Başarıcı. Konya: Esra Yayınları, 1997.
- Kandemir, M. Yaşar. “Eş-Şifâ”. *DİA*. 39/134-138. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2010.
- Kandemir, M. Yaşar. *Kâdî İyâz Şifâ-i Şerîf Şerhi*. İstanbul: Tahlil Yayınları, 2023.
- Karataş, Ahmet. “Türk-İslam Kültür ve Edebiyatında Kısas-ı Enbiyâ Türü”. *Diyanet İlmî Dergi*, 49/3 (2013), 113-126.
- Karatay, Halit. *Hattat Divan Şairleri*. Ankara: Akçağ Yayınları, 2008.
- Kılıç, Atabey. “Klâsik Türk Edebiyatında Tarz-ı Nesir Üç Müdür?”. *Hikmet-Akademik Edebiyat Dergisi* Pof. Dr. Abdülkerim Abdülkadiroğlu Özel Sayısı 3 (2016), 51-79.
- Kuran-ı Kerim. Diyanet İşleri Başkanlığı. <https://kuran.diyanet.gov.tr>.
- Mengi, Mine. “Eski Türk Edebiyatında Nesir: Gelişimi ve Kaynakçası”. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi* 5/10 (2007), 43-76.
- Sucu, Nurgül. “Eski Türk Edebiyatında Tercüme Geleneği”. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi* 19 (2006), 125-148.
- Tolasa, Harun. “Divan Nesri”. *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*. II/340-344. İstanbul: Dergah Yayınları, 1977.

- Uzun, Mustafa. "Hilye". *DİA*. 18/44-47. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1998.
- Vahdî İbrâhîm Efendi. *Şerhu'ş-Şemail*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Aşir Efendi, 59/2, 34b-48a.
- Vahdî İbrâhîm Efendi. *Terceme-i Hilye-i Şerîf*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Şehid Ali Paşa, 506/5, 89b-96b.
- Vahdî İbrâhîm Efendi. *Terceme-i Hilye-i Şerîf*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Aşir Efendi, 448/7, 80b-88a.
- Yakupoğlu, Cevdet. "Bir Sürgün Kahramanı Abdülhad Nuri Bey: Hayatı, Eserleri ve Selçuklu-Beylikler Tarihi Üzerine Çalışmaları". *Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi* 21 (2007), 169-189.
- Yavuz, Mehmet. "İbrahim Vahdî Efendi (ö. 1126/1714) ve Şevâhid Şerhleri". *İ.Ü. Şarkiyat Mecmuası* 33 (2018-2), 61-90.
- Yazar, Sadık. *Anadolu Sahası Klasik Türk Edebiyatında Tercüme ve Şerh Geleneği*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2011.